

Ældre germansk sprogshistorie

Et uformelt minisymposium

Akterne fra 'Minisymposium om
ældre germansk sproghistorie'
arrangeret af *Sproghistoriekredsen*
ved Institut for Sprog og Kommunikation
i samarbejde med *Forskerkredsen*
ved Center for Middelalderstudier,
torsdag den 8. marts 2012.

Redaktion
Erik W. Hansen
Alexandra Holsting
Hans Frede Nielsen

Mindre Skrifter
udgivet af
Center for Middelalderstudier
Syddansk Universitet, Odense
Nr. 29, 2012

ISSN 1601-1899

INDHOLD

Forord	4
Adam Hyllested, ' <i>Hagl, tavl og skagle</i> . Endnu en undtagelse til den germanske lydforskydning?'	5
Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen, 'Rodnominers struktur og produktivitet i germansk'	13
Guus Kroonen, 'The Formal and Etymological Derivation of Icel. <i>tólg</i> "tallow": A Note on Old West Norse Historical Phonology'	25
Marie Stoklund, 'Omkring tolkningen af de ældste runeindskrifter'	33
Birgit Anette Olsen, 'Oldhøjtysk (<i>ge</i>) <i>swio</i> "søsters mand" og germanske svogerskabsbetegnelser'	43
Hans Frede Nielsen, 'En fonologisk-typologisk sammenligning mellem vokalsystemerne i oldhøjtysk og gotisk'	51

FORORD

I dette lille hefte er samlet seks forelæsninger, der blev holdt på Syddansk Universitet den 8. marts 2012 ved et 'Minisymposium om ældre germansk sproghistorie' arrangeret af *Sproghistoriekredsen* (Institut for Sprog og Kommunikation) i samarbejde med *Forskerkredsen* (Center for Middelalderstudier). Forelæsningerne er her anbragt i den rækkefølge, hvori de blev holdt, idet dog et syvende programsat foredrag ved *Niels Paulsen Bonde* (Odense), der på dagen talte over emnet 'Den indoeuropæiske appellativstamme **ghost-(e)i*-s udbredelse i antroponymien belagt i det alpiske rum og tilgrænsende områder i tiden ca. 600-100 f.Kr', efter ønske fra forfatteren selv ikke er medtaget her. Uden for programmet holdt *Jens Elmegaard Rasmussen* (København) et kort indlæg (heller ikke medtaget i dette skrift) med titlen 'Om aflyden i akkusativ pluralis af *n*-stammer i urgermansk (in margine ad Guus Kroonen 2011:149)'.

Det er arrangørernes behagelige pligt at takke *Institut for Sprog og Kommunikation* for god forplejning i forbindelse med oplægsholdernes frokost og middag. En særlig tak skal rettes til *Marianne Jensen* og *Lone Villemoes* (Institut for Sprog og Kommunikation) samt *Karen Fog Rasmussen* (Center for Middelalderstudier), der alle med stor hjælpsomhed bistod arrangørerne med forskellige aspekter af den praktiske tilrettelæggelse; og ikke mindst til *Elsebeth Jensen* (DTP-Funktionen), der med megen omhu har stået for den endelige grafiske udformning af bidragene til dette hefte. Endelig skal vi takke de omkring 50 tilhørere fra nær og fjern, der havde fundet vej til arrangementet, og som gennem deres store interesse for foredragsemnerne bidrog til at gøre 'Minisymposium om ældre germansk sproghistorie' til endnu en vellykket begivenhed i rækken af sproghistoriske arrangementer afholdt på Syddansk Universitet gennem snart mange år.

Illustrationen på omslagets forside er en gengivelse fra 1828 af *Abecedarium Nordmannicum* fra Codex Sangallis 878, et nu ødelagt manuskript fra 800-tallet. For yderligere oplysninger, se Adam Hyllesteds bidrag til dette hefte, s. 5-6. Se også

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7e/Abc_nord_.jpg>

Adam Hyllested

HAGL, TAVL OG SKAGLE

ENDNU EN UNDTAGELSE TIL DEN GERMANSKE LYDFORSKYDNING?

Ifølge de traditionelle etymologiske opslagsværker kommer det germanske ord for 'hagl', urgermansk **haglaz* ~ **haglan-* m./n. (> on. *hagl*, oeng. *hæ3(e)l*, *hazol*, ofris. *heil*, os., ohty. *hagal*) af urindoeuropæisk **kagh-lo-*, hvoraf også græsk *κάχληξ* (*kákhlēks*) 'småsten, ral'. Sammenstillingen mellem det germanske og det græske etymon synes umiddelbart fuldstændig acceptabel både semantisk og lydligt. Græsk har imidlertid også former som *κόχλαξ* (*kókh-laks*) og *ἄχλαξ* (*ákh-laks*), og en sådan uforklaret variation antages normalt at pege tilbage på en oprindelse i et førgræsk substratsprog (således Beekes 2010:606; det bør dog noteres, at Beekes er repræsentant for den indoeuropæiske Leidenskole, hvor rodens a-vokalisme allerede i sig selv anses for typisk ikke-indoeuropæisk). Bjorvand & Lindeman (2000:336) og Orel (2003:150) mener snarere, at der er tale om en nedarvet Verner-variant fra urindoeuropæisk **kókló-*, og at *hagl* dermed modsvarer urgermansk **hahla-* 'glat' uden Vernersk veksling, som er en redupliceret dannelse til roden **kelH-* 'fryse'; hertil er også dannet fx sanskrit *śísira-* 'kold' og litauisk *šálti* 'fryse (til is)'. Ingen af de to etymologier kan udelukkes, og ordets oprindelse må stadig regnes for uafklaret.

Ved opklaringen af et ords etymologi kan det ofte vise sig frugtbart at begynde med semantisk typologi: Når ord for 'hagl' faktisk er synkront analysérbare, hvad betyder de så? I mange tilfælde viser de sig at udgøre paralleller til den klassiske etymologi, der involverer det græske ord for 'småsten'; et enkelt haglkorn hedder på engelsk *hailstone*, på hollandsk *hagelsteen* og på portugisisk *pedra de granizo*, alle direkte oversat 'haglsten', og dette er også den mest udbredte betegnelse i de ældre germanske sprog: oldnordisk *haglsteinn*, oldengelsk *hazolstān*, middelnedertysk *hagelstēn*, middelhøjtysk *hagelstein*. Imidlertid er det typologisk lige så almindeligt at kalde (individuelle) hagl for 'haglkorn', jf. ud over dansk også nyhøjtysk *Hagelkorn*, italiensk *chicco di grandine*, spansk *granizo*. Dertil kommer, at navnet på det hagllignende meteorologiske fænomen *iskorn* (eng. *graupel*) netop indeholder ordet *korn* på dansk og norsk, og tilsvarende i hollandsk *ijskorrel*. Endvidere anvendes 'iskorn' ofte i leksikografiske definitioner af ordet *hagl* på dansk og norsk. *Haglkorn* er også den danske betegnelse for *chalazion*, en lille hård knude eller kugle af bindevæv og talg på indersiden af øjenlåget, som kan opstå efter en infektion, fx efter et såkaldt *bygkorn* (*hordeolum*).

Men sammenhængen mellem hagl og korn stopper ikke her. Runealfabeterens H-rune, som i den yngre futhark nærmest lignede et snefnug, som det ses her på en gengivelse fra 1828 af *Abecedarium Nordmannicum* fra Codex Sangallensis 878 fra 800-tallet (nu ødelagt af fejlkonservering), hed på oldnordisk *hagall* og på oldengelsk *hægl*.

ΛΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝΞΟΡΡΣΤΥΦΧΨΩ
 Υ feuforman, Π ur after, Ϸ churif chreest, Ϻ orist hemo, Ρ raeen
 PRTT H + rabu | oboro | ofuurita
 Υ cha · thanne *hagal tinar hab&, l if tar h endiso
 I B bitta Y endimann, flaga sheleohco · t ynalbchab
 mido

Ganske vist var det oldnordiske ord for hagl ikke *hagall*, men *hagl*, men der er alligevel ingen tvivl om, at dens navn må sigte til haglkorn. I det angelsaksiske runedigt fra 700-800-t. beskrives det således:

Hægl byþ hwítust corna
hwryft hit of heofnes lyfte
wealcop hit windes scúra
worþeþ hit tó wætere syððan

Hagl er den hvideste slags korn;
 det hvirvler ned fra himlens tag
 og vindstød kaster det rundt;
 før det omdannes til vand

I det gammelnorske runedigt fra 1200-t. står tilsvarende:

Hagall er kaldastr korna
Kristr skóp hæimenn forna

Hagl er den koldeste slags korn;
 Krist skabte verden tilforn

I det islandske runedigt fra 1400-t. lyder det:

Hagall er kaldakorn
ok knappa drífa
ok snáka sótt

Hagl er kolde korn
 og piskende slud
 og slangers syge

Griffiths (2006) argumenterer for, at der i det berømte oldirske værk *Auraicept na n-Éces* ('den lærdes ledetråd', opr. 650, redigeret t.o.m. ca. 1150, bevaret i *Book of Ballymote* fra 1390) kan ligge et ordspil bag navngivningen af Ogham-alfabetets h-rune (*h*)*Úath*, der involverer ordet for 'korn', *gráin*; både *húath* og *gráin* betyder nemlig også 'skræk, rædsel', og i den såkaldt arboreale tradition, hvor alle ogham-runer har trænavne, er det glosseret som 'hvid-torn' (= 'hvidtjørn?'). Ordspillet skulle også involvere latin *horror*, der både betyder 'skræk, rædsel' og 'kuldegysning'. Fra de forskellige kenninger til runen er det tydeligt, at navnet metaforisk og mytologisk forbindes med homonymet *húath* 'skræk, rædsel':

1 (Bríatharogam Morainn mac Móin)
condál cúan
 'forsamling af hundekobler'

2 (Bríatharogam Maic ind Óc)
bánad gnúise
 'blegning af ansigter'

3 (Bríatharogam Con Culainn)
ansam aidche
 'meget vanskelig om natten'

Typologisk er der således en tydelig sammenhæng mellem ord for 'hagl' og 'korn'. Det er derfor værd at overveje, om germansk **hagla-* skulle indeholde samme rod som **hagra-* 'havre'; jf. fx, at lavlandsskotsk og hiberno-engelsk *corn* både betyder 'havre' og 'korn' generelt. Et sådant forhold ville også kunne forklare ligheden mellem de mest udbredte indoeuropæiske ord for 'hagl' og 'korn', jf. hhv. a) latin *grandō*, oldkirkeslavisk *gradŭ*, armensk *karkowt* og b) latin *grānum*, germ. **kurna-* 'korn'. Det latinske *grandō* er enten et resultat af regelmæssig metatese *-nd-* < **-d-n-* ved en afledning med suffikset **-no-* eller en kontamination af *hagl-*ordets *-d-* med *korn-*ordets *-n-*.

Germansk **hagrōn* m. 'havre' (> oldgutnisk *hagri*, sv.dial. og no. dial. *hagre*, lånt til finsk som *kakra*, *kaura*, livisk *kagr*) er en aflabialiseret variant af **habrōn* m. (ohty. *habaro*, os. *havarō*, on. pl. *hafrar*) med samme betydning fra indoeuropæisk **kōp-ró-*, en betegnelse for bestemte korn eller grøntsager (Witczak 2004). At aflede **hagla-* fra et **kōp-ló-* forudsætter selvfølgelig en tilsvarende aflabialisering. Den forekommer uregelmæssigt foran **-r-*, og tilsvarende fænomener forekommer foran **-l-*, jf. fx hollandsk *heuvel* over for tysk *Hügel* 'bakke'.

Men ved nærmere eftersyn viser det sig, at der slet ikke findes nogen eksempler på germansk **-aft-* ~ **-abl-* fra indoeuropæisk **-apl-* eller **-opl-*. Ord med den germanske sekvens **-aft-*, **-abl-* kommer altid af indoeuropæisk **-abh-*, **-obhl-* (fx **kablōn* m. 'afskåret stykke' > on.

kaftli, onfr. *cavele*, jf. litauisk *žãbas* 'gren'), og noget kunne derfor tyde på, at **hagla-* er den regelmæssige refleks af et indoeuropæisk **k̂op-lo-* (eller **k̂ap-lo-*). En sådan antagelse muliggør afklaring af fem andre ellers besværlige etymologier:

Germ.**tagla-* 'hestehale' (> on. *tagl*, got. *tagl* ds.; oe. *tægl*, eng. *tail*, ohty. *zagal* 'hale') svarer til oldirsk *dúal* 'hale' og rekonstrueres normalt som urindoeuropæisk **dok-lo-*. Om *-k-* var palatalt eller ej, kan hverken germansk eller keltisk vise, men oftest rekonstrueres en velar pga. den mulige slaviske slægtning **dolka*, som har givet serbokroatisk *dlaka* 'hår' og tjekkisk *dlák* 'gren'. Denne sammenstilling er imidlertid usikker. Rent bortset fra betydningsudviklingen forudsættes en uregelmæssig metatase, der involverer det oprindelige suffiks, og desuden er det slet ikke sikkert, at slavisk havde en urform **dolka*. Der er nemlig ikke belagte former på andre slaviske sprog, og både på serbokroatisk og tjekkisk falder fællesslavisk **-olC-* og **-ũlaC-* tilfældigvis sammen i refleksen *-láC-*. En anden mulig rekonstruktion for fællesslavisk er derfor **dũlaka*. Rent semantisk er det også mere sandsynligt, at de slaviske ord hænger sammen med on. *tálkn* 'barde' ~ mnty. *tolle* 'gren' fra indoeuropæisk **del-g(h)-* (længden på nordisk er her regelmæssig ifølge Guus Kroonen; pers.komm.). Oldirsk *-úaR-* kan komme af **-akR-*, men også af **-apR-*, jf. *cúan* 'havn' svarede til germansk **hafna-*, så formen *dúal* er fuldstændig kompatibel også med et oprindeligt indoeuropæisk **-p-* i stedet for **-k-*. Fordelen ved at rekonstruere **-p-* i **tagla-* er desuden, at vi kan sammenstille det med andre germanske ord med beslægtet betydning: dansk *tave*, *tavse*, *tjavs*, sv. dial. *tafse* 'hårdusk', sydsv. dial. *tav(e)* 'tot' og germ. **tappa(n)-* 'tap'. I forvejen er det klart på grund af fonotaksen, at **-la-* må gå tilbage til et suffiks. Jeg vil derfor rekonstruere indoeuropæisk **dap-lo-* eller **dop-lo-* som urform til germansk **tagla-* og oldirsk *dúal*.

Et tredje ord er verbet *savle*, gllda. *saklæ*, sv. dial. *sakla*, *sagla*. Det er sikkert denominalt fra *savl*, ænyda. *sagel*, *sagle*, sv. dial. *sakkel*. Dette ord er traditionelt blevet kædet sammen med nordvestgermansk **sakkan-* 'synke langsomt' (da. *sakke* (*bagud*)), nysislandsk *sagga* 'blive fugtig' og slavisk *sokŭ* 'saft'. Semantisk er *savle* dog langt tættere på østfrisisk *sabben* 'savle', som indeholder roden i *saft* og latin *sapor* 'smag' (< indoeuropæisk **sap-*). Jeg vil derfor også her rekonstruere en labial og forudsætte en suffigeret form **sap-lo-* > germansk **sagla-*.

Da *rakle* 'blomsterstand på træer' og sv.dial. *rackel* 'lang ting; høj, tynd person' er etymologisk dunkle (og det uventede *-k-* for *-g-* i dansk er ikke forklaret). Men ansætter man et indoeuropæisk **rop-lo-*, muliggør det pludselig rekonstruktion af en større ordfamilie, idet den danske betydning ligger tæt på slavisk **repŭjŭ* 'burre' (> russ. *repej*) og albansk *rrap* 'platantræ' (hvis frugter, *achener*, ligner burrer eller rakler), mens den svenske passer med germansk **raftra-* 'lang, tynd stav; rafte'; begge henføres til indoeuropæisk **rep-* 'rage til sig, samle op', og formelt kan *rakle* dermed, ganske vist med et andet aflydstrin, hænge sammen med litauisk *rẽplės* f.pl. 'tænger'. Den oprindelige betydning af **rop-lo-* ville i så fald være 'burre' (som bevaret i slavisk) og kun sekundært blomsterstande af form som burrer. En rekonstruktion **rap-lo-* ville ikke passe med e-vokalismen i baltoslavisk, så her må vi antage *o-*trin. Et problem i forhold til **hagla-*, **tagla-* og **sagla-* er naturligvis, at vi her ganske vist finder en velar, men ikke *-g-*; den svenske form forudsætter en rekonstruktion **rakla-*. Vi kommer tilbage til denne variation senere. To yderligere eksempler peger på en germansk refleks **-akul-* fra urindoeuropæisk **-apl-*:

Germ. **skakulaz* m. > oldn. *skøkull*, oeng. *sceacel*, eng. *shackle* 'lænke', da. *skagle* (< ældre *skagel*) både 'vognstang, trækstang' og 'rem til forspand, hammelreb, trækreb'; som låneord i finsk *kakkula* betyder det 'vognstang', der viser, at også denne betydning er gammel i germansk. Standardetymologien siger, at der er tale om en diminutiv med suffikset *-*ula-* til roden i no. dial. sv. dial. *skåk* 'skagle', sv. *skak* 'tøj; (fod)lænke til dyr' < *(s)ke(n)k-, jf. latin *cingere* 'spænde', litauisk *kinkyti* 'spænde heste for' (Orel [2003: 332] mener dog, at **skakula-* hører til roden i sv. og on. *skaka* 'ryste, bæve', germ. **skakana-*, med vestgermanske betydninger 'løbe væk'). Semantisk passer det fint, men nasalen mangler uventet i germansk, og der er muligvis tale om en sammenblanding af to ord. Samtidig er det bemærkelsesværdigt, at betydningerne af latin *capulus* 'grime; lasso' og *scāpus* 'skaft', *scapula* 'skulder' netop kan forenes i den dobbelte betydning af germansk **skakula-*; *scāpus* vides i forvejen at være beslægtet med germansk **skaftaz* ~ **skaftan-* m./n. 'skaft' (on. *skapt*, oeng. *sceaft*, ohty. *scaft*). Jeg ansætter derfor et oprindeligt **skap-lo-* 'skaft; skagle (træ)', som senere, men allerede i nordvestindoeuropæisk fik bibetydningen 'skagle (reb)'. På latin er sket en kontamination med *capistrum* 'grime' fra *caput* 'hovede', der kan forklare det manglende **s-*; derfor er det måske slet ikke nødvendigt at rekonstruere et indoeuropæisk *s mobile*.

En meget parallel dannelse ses i germansk **hakulaz* ~ **hakulōn* m./f. 'kappe; hagel' (> got. *hakuls*, ohty. *hahhul*, on. *høkull*, oe. *hacele*, da. (*messe*)*hagel*). Dette ord anses normalt for at være en afledning af **hakōn* 'hage, krog, spænde', men en afledning fra et indoeuropæisk **kap-lo-* ligger lige for. Jeg har tidligere argumenteret for (Hyllested 2010, under udg.), at selve det middelalderlatinske ord *cappa* slet ikke er en semitisk låneord som ellers antaget, men derimod et gammelt indoeuropæisk ord. *Cappa* kan være en variant efter den såkaldte *littera*-regel, hvorefter en lang vokal plus enkeltkonsonant kan udskiftes med en kort vokal plus dobbeltkonsonant. Faktisk er varianten *cāpa* belagt, og det må være den oprindelige form. Det middelalderlatinske *cappellum* 'kapel; helligt aflukke' siges at være benævnt efter det lille indelukke i katedralen i Aachen, hvor den hellige Martin af Tours' (Skt. Mortens) relikvievier, inkl. hans kappe, opbevares (det franske navn på Aachen, *Aix-la-Chapelle*, er derimod opkaldt efter Karl den Stores grav). Der er ingen tvivl om, at *cappellum* morfologisk set er sekundær i forhold til *cappa*, men der er intet bevis for, at betydningen er gået fra et primært 'kappe' til et sekundært 'kapel' i middelalderen. Typologisk er dobbeltbetydningen 'kappe, tæppe, dække' og 'indhegning, (helligt) indelukke' nemlig ret almindelig, jf. følgende eksempler:

- a) sanskrit *namata-*, avestisk *namāta-* 'kappe' over for keltisk **nem-eto-* 'hellig indhegning' (> oldirsk *nemed*, gallisk *Nemeto-*) og germ. **nem-ita-* (oldnederfrankisk *nimidas* og det svenske gårdsnavn *Nymden*); jf. også latin *nemus* 'hellig indhegning'
- b) walisisk *caenf.* 'dække(n); skind, hud' ~ latin *caulae* < **caholae* 'indhegning', germ. **hagan-* 'have'
- c) on. *kogurr* 'tæppe' ~ *Kägra*, svensk landsby- og gårdsnavn (Elmevik 1975)

Parallelt kan vi dermed opstille

- d) Mlat. *cappa*, *cāpa* 'kappe', germ. **hakula-* ds. ~ mlat. *cap(p)ella* 'kapel, helligt indelukke', *castrum* 'fæstning', se flere reflekser nedenfor.

Semantikken giver mening, hvis den verbale grundbetydningen er 'omslutte' < 'få fat i, holde om' < 'gribe, tage', jf. fx, at eksemplerne i a) ovenfor sandsynligvis er afledt af indoeuropæisk **nem-tage*' (> germansk **neman-*). På samme måde kan der i d) oprindeligt være tale om **kap-* 'gribe'. Men ordfamilien er potentielt meget større, med repræsentanter også i klassisk latin og andre indoeuropæiske sproggrupper:

Latin *castrum* 'fæstning' (dim. *castellum*, jf. da. *kastel*) forstås oftest som et resultatnomen 'afskæring, jordstykke el.lign.' svarende til det homonyme agent- eller instrumentnomen *castrum* 'kniv' < indoeuropæisk **kas-* 'skære (ud)'. Men formelt er der intet til hinder for, at *castrum* er indoeuropæisk afledning *kap-ist-ro-m*, hvis første to led kan svare til afledningen **kap-ist-* i oldrussisk *kapište* 'helligsted' og albansk *kophst* 'have' (ordfamilien er etableret af Witczak 2004). Et indoeuropæisk **kap-ist-ro-* skulle nemlig regelmæssigt udvikles til *castru-* via synkope og assimilation. Suffikset **-ist-* angiver steder, fx græsk *πλατάν-ιστος* (*platán-istos*) 'lund af platantræer', ohty. *ewist* 'fårefold', on. *vøzt* f. 'fiskeplads'. Uden suffikset **-ist-* forekommer et **kāpos* i græsk *κήπος* (*kēpos*) 'have' ~ germ. **hōfa-* '(hellig) indhegning' (> on. *hof* 'høj med helligsted') ~ **hōbō-* 'stykke land'.

Latin *campus* 'mark' er formelt det gamle indoeuropæiske ord for 'bølge', men semantikken svarer bedre til et gammelt **cāpus*, og der er måske sket en kontamination af de to ord. Den oprindelige betydning er måske bevaret i portugisisk *campa* 'grav'. Et homorgant nasalindskud i et sådant ord ville i øvrigt ikke være anderledes end i navnet på regionen *Campānia* ~ oskisk *Kap(v)ans*, etruskisk *capevane*, græsk *Καππανός* (*Kappanós*) for den samme egn; eller it. *Campidoglio*, egl. 'oliemarkerne', men fra lat. *Capitōlium* (pr. folkeetymologi), som ikke bare er navnet på en høj i Rom, men på forskellige høje med helligsteder rundt omkring i Romania.

Capitōlium selv kan også gå tilbage til **kapist-*. Ifølge de romerske grammatikere sagde man førhen *Capitōdium*, hvilket muliggør en etymologisk segmentering *capi-tōd-*, jf. *cus-tōd-* < **cus-to-sd-* 'den, der sidder ved skatten (og vogter)'; et **kāp-ist-o-sd-io-* ville være en afledning 'som tilhører **kāp-ist-o-sd-*', i sig selv 'den, der vogter **kāp-ist-o-* (den hellige høj)', og en sekvens med *-sd-...-st-* kunne nemt udsættes for dissimilation: **Cāpistosdiom* > *Capitōdium*. Vogteren, der sigtes til, er enten *Rēx Nemorēnsis* 'kongen af den hellige lund' (gall. *Rīgonemeti*), de hellige lundes gudinde *Diana* eller (*Loucetios*) *Mars* (jf. *Marsfeltet* i Rom, lat. *Campus Martius*).

Også en række egentlige stednavne tyder på et gammelt **kap-ist-* som betegnelse for fæstninger og helligsteder, fx den thrakiske fæstning *Καπιστούριον* (*Kapistourion*), templet *Secca di Capistello* til Diana aog *Æolus* fra det 4. årh. f.Kr. på Lipari, en af de æoliske øer i Italien, og *Capistrello*, et italiensk stednavn, historisk forbundet med romerske og oskiske fæstninger. Mest bemærkelsesværdig er dog *Santiago de Compostela*, den berømte katolske pilgrimsby i Galicien, som også var et vigtigt førkristent helligsted. Pga. oldportugisisk forvirring mellem stavemåderne <*am*> og <*om*> (jf. fx *orfom* 'barnløs' < *orfanu-* i kong *Duartes Leal Conselheiro*, 1428-1438) er det muligt at antage et oprindeligt **Campustella* eller **Capistella*, opr. 'helligstedet'.

Jeg konkluderer, at germansk **hakula-* kan afledes fra indoeuropæisk **kap-lo-* svarende til latin *capulus*. Dermed har vi seks potentielle eksempler på den postulerede udvikling af indoeuropæisk **-apl-*, **-opl-* til germansk **-agl-*, **-akl-*, **-akul-* – og ingen modeksempler:

- Germ. **hagla*- 'hagl' < urie. **ĥop-lo-* (~ **ĥop-ro-* > **habra-* ~ **hagra-* 'havre, korn')
- Germ. **tagla*- 'hale' < urie. **dop-lo-*, **dap-lo-* (~ da. *tave*, *tjavs*, *tap* mfl.)
- Germ. **sagla*- 'savl' < urie. **sap-lo-* (~ østfris. *sabben* 'savle', lat. *sapor* 'smag')
- Germ. **rakla*- 'rakle' < urie. **rop-lo-* (~ germ. **raſtra-* 'rafte', litauisk *rẽplės* f.pl. 'tænger', russ. *repej* 'burre', alb. *rrap* 'platan')
- Germ. **skakula*- 'skagle' < urie. **skap-lo-* (~ **skafta-* 'skaft', lat. *capulus* 'grime', *scapula* 'skulder', *scāpus* 'skaft')
- Germ. **hakula*- 'kappe' < urie. **kap-lo-* (~ mlat. *cappa*, *cāpa* 'kappe')

Det ekstra *-u-* i de to sidste eksempler er forklaret af Kümmel (2004) som en refleks af delvis analogiske, delvis lydrette udviklinger i paradigmet hos germanske nominer med lukkelyd fulgt af sonant. Men opdelingen i tre eksempler med stemte frikativer og tre eksempler med ustemte lukkelyde behøver også en forklaring. Denne veksler minder om en blanding af Verners lov (stemt over for ustemt) og dele af Kluges lov (bevaring af oprindeligt ustemt lukke foran sonant, her dog *-l-*, der bevares og ikke *-n-*, der assimileres ind i lukkelyden) og kunne være en særlig refleks af accentveksel netop i denne stilling. Udviklingen er måske en slags assimilation, hvis **-l-* på det givne tidspunkt har været af velær art. En nøjere analyse af kronologien må medtage andre former for aflabialisering i germansk (se fx Markey 1979) for at afdække, om nogle af dem kan forklares som resultat af den samme proces. Det er også værd at lægge mærke til, at både gotisk, færøske dialekter og fornsvenske dialekter udvikler labial til velar foran nasal, fx got. *aúhns* 'ovn', fornsv. *swaghel* 'svovl', færøsk dial. *vákn* 'våben' (desværre er situationen i moderne dansk ofte tvetydig pga. sammenfaldet mellem *-g-* og *-v-* i de relevante stillinger). Hertil kommer allehånde uregelmæssige aflabialiseringer. Den her skitserede situation modsiger vel at mærke ikke nødvendigvis Kortlandts (1997:48) hypotese om, at ægte labiovelarer udviklede sig i den modsatte retning og blev til ægte labialer i naboskab med sonoranter.

Til slut en kommentar om fagterminologien. Jeg er af flere blevet kritiseret for at bruge termen *aflabialisering*, da man ikke får en velar ud af at afrunde en labial. Hertil er at sige, at jeg ikke mener aflabialisering i fonetisk forstand, men i fonologisk forstand. Den velære lukkelyd er simpelthen den lukkelyd, man får ud af at fjerne trækket [+lab] fra labialerne. Typologisk set udvikles dentaler nemlig også ofte til velar foran sonorant, hvorfor velar kan siges at være den umarkerede lukkelyd i en sådan stilling.

Roots of Europe – Language, Culture, and Migrations
 Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
 Københavns Universitet
 Njalsgade 120
 DK-2300 København S

Bibliografi

- Beekes, R.S.P. 2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden: Brill.
- Bjorvand, H. & F.O. Lindeman (eds.). 1974. *Våre Arveord. Etymologisk Ordbok*. Oslo: Novus.
- Elmevik, L. 1975. 'Køgurr och Kägra'. *Namn och Bygd* 63:38-49.
- Griffiths, A. 2006. 'Rune-names: The Irish Connexion'. *The Scandinavian Languages*. I: M. Stoklund, B. Holmberg, M. Lerche Nielsen og G. Fellows-Jensen (red.), *Runes and their secrets*. København: Museum Tusulanum Press. 93-101.
- Hyllested, A. 2010. 'Saint Martin of Tours, the Capitolin Triad, and Latin Reflexes of PIE *kāp-o-, *kap-ist-o- "piece of land; (holy) enclosure"'. Foredrag afholdt på *Greek and Latin in an Indo-European Perspective III* i Bratislava, Slovakiet, juli 2010.
- Kortlandt, F. 1997. 'Labials, Velars and Labiovelars in Germanic'. *NOWELE* 30:45-50.
- Kümmel, M.J. 2004. 'Ungeklärtes u neben Liquida in Germanischen Nomina'. I: A. Hyllested, A.R. Jørgensen, J.L. Larsson og T. Olander, *Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen anno MMIV*. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft. 291-303.
- Markey, T.L. 1979. 'Delabialization in Germanic'. *Journal of Indo-European Studies* 7:199-211.
- Orel, V. 2003. *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden / Boston: Brill.
- Witzak, K.T. 2004. 'Albanian *kophst* "garden" and its cognates'. *Studia Etymologica Cracoviensia* 9:179-187.

RODNOMINERS STRUKTUR OG PRODUKTIVITET I GERMANSK

Rodnominer var blot en af flere indoeuropæiske nominalstammeklasser. Andre var – blot for at nævne nogle få – tematiske stammer, eh₂-stammer, i-stammer, u-stammer, n-stammer og s-stammer (Brugmann II/1 1906:120-126; Fortson 2004:103-120 m.fl.). Et indoeuropæisk rodnomen var kendetegnet ved at være opbygget alene af en rod og en fleksionsendelse; intet derivationsuffix var således involveret i dannelsen af rodnominer. Ligesom de øvrige atematiske nominalstammeklasser var rodnominer aflydende, hvilket vil sige, at deres rodvokalisme vekslede mellem ě-vokal, ō-vokal og ingen vokal i henhold til en række komplicerede, morfofonologiske kriterier fra præurindoeuropæisk tid (Brugmann II/1 1906:130-146; Hirt 1929:224-230; Kuryłowicz 1968:26-38; Schindler 1972:8f.; Rasmussen 2003:354-355; Fortson 2004:73f., 103-109 m.fl.). Ifølge Schindler (1972a:31-38) udviste rodnominer to grundliggende typer af aflyd i det indoeuropæiske grundprog. Hertil kan føjes en tredje type, nemlig rodnominer med et aflydsmønster, der sekundært er tilpasset til de tilhørende 'Narten-verber' (Narten 1968:9-19):

- (1) e/Ø-aflyd (f.eks. ie. nom.sg. *h₂nér, akk.sg. h₂nér-ŋ, gen.sg. *h₂nŕ-ós 'mand')
- (2) o/e-aflyd (f.eks. ie. nom.sg. *nók^wt-s, akk.sg. *nók^wt-ŋ, gen.sg. *nék^wt-s 'nat'); dog o/Ø-aflyd, hvis roden indeholder en sonant, der kan vokaliseres i nultrin (f.eks. ie. nom.sg. *pórk-s, gen.sg. *pŕk-ós, 'dådyr')
- (3) ē/e-aflyd (f.eks. ie. nom.sg. *h₃rég-s, akk.sg. *h₃rég-ŋ, gen.sg. *h₃rég-s 'konge')

På linje med de fleste øvrige nominalstammeklasser levede rodnominer og generel konsonantstammefleksion videre i urgermansk, efter at urgermansk var blevet udviklet ud af det indoeuropæiske grundprog. Imidlertid udgjorde rodnominerne i germansk iflg. communis opinio en arkaisk nominalstammeklasse, der ikke alene var lukket for optagelse af nye leksemer ('produktivitet') men også oplevede en massiv nedgang i antallet af leksemer ved, at nedarvede rodnominer overgik til andre nominalstammeklasser. Denne overbevisning udtrykkes meget præcist hos Krahe II (1967:34): 'Von dem im Germ. vorhandenen kons. Stämmen, die sämtlich auf idg. Typen beruhen, stellen die unter "a" bis "d" behandelten Restgruppen dar, die im Laufe der Entwicklung in den Einzeldialekten als selbständige Gruppen ausgestorben und in andere Klassen übergegangen sind.'

Et længe kendt men alligevel ofte overset faktum er, at rodnomenklassen i nordgermansk blev genåbnet for optagelse af leksemer fra andre klasser, jvf. f.eks. Brøndum-Nielsen III (1935:146): 'De maskuline Rodstammer udgør i Nordisk en faatallig Klasse, af hvilke næppe andre end *fótr* Fod er oprindelig Rodstamme.' og (1935:154f.): 'De feminine Rodstammer omfatter i Gammeldansk – som i de andre nordiske Sprog, dels en Række gamle Rodstammer, dels nogle fra andre Stammer overførte Substantiver.' I en kommende artikel af Kroonen (forthc. 2012:14) kan man

desuden bl.a. læse, at '[...] in Germanic, the Indo-European class of the root nouns was open to loanwords or substrate words. This can hardly be anything else but a reflection of the form of these words in the donor language'.

Ud fra ovenstående betragtninger synes en revision af det klassiske syn på germanske rodnominer at være påkrævet. I nærværende artikel vil jeg derfor præsentere en mulig sådan revision, idet jeg vil foreslå, at rodnominer¹ i de germanske sprog, herunder også uanalyserbare konsonantstammer, kategoriseres i fire lag alt efter deres 'rodnomenalder', dvs. i henhold til det tidspunkt, hvorpå de indtrådte i rodnomenenklassen. Jeg vil gennemgå hvert enkelt af de fire lag med henblik på at opstille kriterier for optagelse i dem og vil på baggrund deraf forsøge at placere rodnominerne i rette klasse. Materialet, hvorpå mine analyser er baseret, er samlet i et tillæg i slutningen af artiklen.

Lag I: Rodnominer nedarvet fra det indoeuropæiske grundspråk

Nielsen Whitehead (2010) har foreslået, at rodnominer i indoeuropæisk generelt og i særdeleshed i latin optræder i en form, der opfylder tre kriterier, nemlig at der skal være en eller flere konsonanter initialt i roden, at der skal være et vokalisk element, og at der kun må være én konsonant finalt i roden. Eneste undtagelse til det sidste kriterium udgøres af rødder, hvis stavelsescoda indeholder to obstruenter og derfor ikke kan vokaliseres, f.eks. ie. **nók^wt-/nék^wt-*. Af disse kriterier fremgår det således, at rodnominer som ie. **snig^{wh}-* 'sne' og **tūrĕk-* 'kød' er tilladt, medens ***sne/oġ^{wh}-* og **tue/orĕk-* ikke er, og at ie. **pōd-/ped-* 'fod' og **h₃ek^w-* 'øje' foretrakkes frem for ***pd-* og ***h₃k^w-*.

Ved gennemgang af og fokus på de germanske rodnominer tegner der sig en kraftig tendens til, at netop rodstrukturen er den afgørende faktor for, hvilket aflydstrin rodnominet forekommer i på urgermansk:

- (1) Fortsættelse af ie. fuld-, o- eller langtrin i rodnominer dannet til rødder af typen (C)CVT, (C)CVH og (C)CVTC:² germ. **bōk⁻³* (kan også høre til lag III), **brōk-* (kan også høre til lag II), **fōt-*, **kwō-*, **naht-*, **nōt-* (kan også høre til lag IV), **wlōh-* og **wrōt-*.
- (2) Fortsættelse af ie. nultrin i rodnominer dannet til rødder af typen (C)CVRC: germ. **brust*, **brūn*, **burg*, **dur-*, **furh-*, **lūs-*, **mūs-*, **spurd-*, **sū-*, **sulh-* (kan også høre til lag III), **turb-* (kan også høre til lag III) og **prūh-*.
- (3) Aldrig nultrin i rodnominer dannet til rødder af typen ie. (C)CaC(C): germ. **aik-(?)*, **alh-(?)*, **gait-*, **gans-*, **nas-*. Flere af disse bør utvivlsomt snarere tilskrives lag II.

-
1. Rodnominer defineres herefter som (1) egentlige indoeuropæiske rodnominer jvf. definitionen i første afsnit af nærværende artikel, (2) som substantiver med hel eller delvis rodnomenfleksion i de germanske sprog og (3) som øvrige synkront uanalyserbare substantiver med konsonantstamme-/rodnomenfleksion.
 2. C = konsonant, V = aflydende grundvokal; H = laryngal, T = obstruent, R = sonant (r, l, m, n, ĵ, ŷ).
 3. For denne og øvrige rekonstruktioner af germanske rodnominer henvises der til materialesamlingen i slutningen af artiklen, hvor de anførte rekonstruktioner forklares og forsvares.

Imidlertid er der en række i hvert fald overfladiske undtagelser til ovennævnte distribution, nemlig **aik-*, **alh-*, **anþ-/and-*, **mark-*, **meluk-*, **stad-/stud-*, **tanþ-/tund-* og **(fer-)ud-*.

Hvad angår **aik-* 'eg', kan der måske snarere være tale om ie. **aiġ-* frem for **h₂eiġ-/h₂oiġ-*, idet man på baggrund af den i botanikken forankrede semantik kunne spekulere i, om **aik-* og dets kognater snarere er et substrat- end et arveord. Alternativt kunne man antage, at ie. **h₂i-* > germ. **ai-* og ej **i-* som tentativt foreslået i Hansen (2007:129-137).

**alh-* 'tempel, beskyttelse', der af Griepentrog (1995:55f.) rekonstrueres som ie. **h₂elġ-*, fremstår kun som rodnomen i gotisk og ellers som a-stamme i de øvrige germanske sprog. Uden for germansk findes det kun som rodnomen i gr. *ἀλκή* 'styrke' (dat.sg.),⁴ hvis dette da overhovedet er beslægtet, jvf. den lettere afvigende semantik. Hvis der er tale om et oprindeligt rodnomen og ikke f.eks. en germ. a-stamme (< ie. o-stamme), hvorved **alh-* ville høre til lag III, kan man måske antage en oprindelig ie. a-vokal. Således vil **alh-* enten kunne være et oprindeligt rodnomen med a-vokalisme (lag I), jvf. også den begrænsede nordeuropæiske distribuering, eller alternativt et låneord (lag II).

Præfikset/præpositionen **anþ-/and-* 'langs, ad' m.m., der repræsenterer en stivnet kasusform af et ie. rodnomen, vekslede oprindeligt paradigmatiske med nultrinsformen **unþ-/und-* (inkl. **umbi*). Såfremt dette skifte i ordklasse er sket før generaliseringen af rodnominers aflyd efter rodstruktur, vil eksistensen af sådanne dobbeltformer let kunne forklares. Sprogbrugerne har slet og ret ikke længere opfattet **anþ-/and-/unþ-/und-* som et rodnomen, der skulle omfattes af de nye distributionsregler. Ud fra samme metodiske overvejelser bør ej heller præfikserne/præpositionerne **med* og **fur* regnes blandt de bekræftende eksempler på distributionslisten ovenfor, selv om de udviser de på baggrund af rodstrukturen forventede aflydstrin. Denne mindre gruppe af tilsyneladende undtagelser blandt eksemplerne kan således forventes at være rene arkaismer. Hvorvidt andre af de nævnte undtagelser (**aik-*, **alh-*, **mark-*, **meluk-*, **stad-/stud-* og **tanþ-/tund-*) også kan forklares som arkaismer af årsager, der indtil videre er mig ukendte, får stå hen i det uvisse.

mark-* 'område, grænse; mark (mønt- og vægtenhed)' er muligvis dannet sekundært ud fra *ō*-stammen **markō-* eller evt. a-stammen **marka-* (< ie. **morġ-o/eh₂-*) og hører derfor nok snarere til lag III. Netop ie. **morġ-o/eh₂-* kan være dannet som et sekundært fuldtrin ud fra nultrinnet (Schwebeablaut) i det oprindelige rodnomen ie. **mroġ-/mrġ-*, som fortsættes i kelt. **brog-/brig-*, jvf. materialesamlingen, men altså ikke i germ. **mark-*. En sådan forklaring er særligt plausibel for netop germansk, hvor nultrinnet ie. **mrġ-* skulle vokaliseres som **murk-* med støttevokal før sonanten. Hvis man antager, at kun nultrinnet er overleveret til germansk, ville sandsynligheden for et nydannet o-trin i form af **mark-* snarere end *mrak-* være størst.⁵ Alternativt kan det tænkes, at keltisk har dannet **brog-* analogisk fra den keltiske vokalisering af nultrinnet (kelt.

4. Ifølge bl.a. IEW (32) antages videre sammenhæng med roden ie. **h₂leġs-* 'afværge, beskytte', jvf. skt. *rákšati*, arm. *aracel*, gr. *ἀλέξω* m.fl.

5. Når også av. *marəzəm* 'grænse, mærke' (< ie. **morġ-o-*) tages med i betragtning, sandsynliggøres det imidlertid, at det sekundære fuldtrin er dannet allerede i det indoeuropæiske grundprog.

**r* > *ri*), hvorved rodnominet kunne have heddet ie. **morg̃-/mr̃g̃-*, og den germanske form ville være en direkte fortsættelse af det ie. rodnomen, jvf. bl.a. Schindlers (1972a:34f.) analyse. I så fald måtte **mark-* siges at udgøre en uforklarlig undtagelse til den ovenfor antagede distribution.

Hvis Griepentrops (1995:300f. med videre litt.) analyse af formen **meluk-* som en kontamination af oprindeligt fuldtrin **melk-* og sekundært nultrin **mluk-* (tilbagedannet ud fra sekundært fuldtrin **mlek-s* < **mēlk-s* i nom.sg.), jvf. materialesamlingen, er korrekt, og hvis denne kontamination har fundet sted før generaliseringen af rodnominers aflyd efter rodstruktur, åbnes der op for den mulighed, at sprogbrugerne ikke har kunnet analysere **meluk-* som et egentligt rodnomen på tidspunktet for generaliseringen.

En oprindelig *t*-stamme og således ikke et rodnomen foreligger i **stad-/stud-* 'støtte, søjle', hvor germ. **stad-* (< ie. **sth₂-t-*) internt i germansk er blevet opfattet som fuldtrin. Til dette fuldtrin har der kunnet dannes et nyt nultrin germ. **stud-* (jvf. paralleller i germ. **tanþ-/tunþ-* 'tand' og præfikset/præpositionen **anþ-/and-/unþ-/und-*), hvorfor denne undtagelse må formodes at have højst marginale konsekvenser for validiteten af denne artikels påstand om generalisering af rodnominers aflyd efter rodstruktur. Ej heller **tanþ-/tunþ-* 'tand' kan som undtagelse siges at have større konsekvenser i så henseende, da der her er tale om substantivering af et oprindeligt participium ie. **h₁d-ónt-/h₁d-nt-* 'spisende' snarere end om et oprindeligt rodnomen.

Også germ. **(fer-)ud-* fortjener en bemærkning. Hvis vi tager udgangspunkt i Nielsen Whiteheads (2010) kriterier for aflydsrepræsentation i rodnominer, kan det undre, at germ. **(fer-)ud-* ikke er ***(fer-)wed-*, idet alle rodnominer iflg. hendes kriterier bør have mindst én initial konsonant. Forklaringen er, at rodnominet ikke forekommer som simplex men som andet led i et kompositum, hvor der forventes generaliseret nultrin, så vidt det overhovedet er muligt, jvf. f.eks. skt. *prāīcah* 'ansigt' (gen.sg.) < ie. **proti-h₃k^w-os*.

Lag II: Omfortolkning af låneord som rodnomen/konsonantstamme i urgermansk

Kroonen (forthc. 2012) har anført en række substratmarkører, bl.a. det i germansk indlånte suffiks **-īt/-ūt-* med tilsyneladende samme lånekilde som gr. -ivδ-/ivθ-/ivδ-/ivθ-, præfikset **a-/e-* vekslende med **Ø-* og konsonantgrupper i strid med almindelig germansk og indoeuropæisk fonotaks. Disse og yderligere kriterier mener Kroonen at finde repræsenteret i de seks rodnominer **arwīt-* 'ært', **gait-* 'ged', **hnit-/gnit-* 'luseæg, gnid', **hnut-* 'nød', **edis-* 'kvinde, frue' og **wisund-/wizund-* 'visent, europæisk bison', hvoraf de fleste semantisk falder inden for landbrugssfæren. Fælles for dem alle er iflg. Kroonen desuden, at de ved indlånstidspunktet forekom uanalyserbare for de germanske sprogbrugere og derfor blev lånt ind som rodnominer eller konsonantstammer. På denne måde kan rodnomen- eller konsonantstammeffleksion siges at være blevet en slags substratmarkør.

Nærværende artikel har hverken til opgave at be- eller afkræfte Kroonens teori. Imidlertid kan det næppe betvivles, at en sådan model, der kan identificere indlånte rodnominer, er yderst anvendelig i forhold til denne artikels påstand om generalisering af rodnominers aflyd efter rodstruktur, for hvis man antager, at indlånstidspunktet for bl.a. Kroonens seks rodnominer har ligget efter tidspunktet for generalisering af nedarvede rodnominers aflyd efter rodstruktur, vil

et rodnomen som **gait-* og uanalyserbare konsonantstammer som **arwīt-*, **edis-* og **wisund-/wizund-*, hvis aflydstrin og generelle rodstruktur ellers ville være i strid med de under lag I præ-senterede principper, let kunne forklares som senere indlån,⁶ som vil kunne placeres i og udgøre lag II jvf. denne artikels kategorisering.

Ud over de i Kroonen (forthc. 2012) behandlede eksempler kan der nok føjes endnu en håndfuld leksemer til lag II, idet også **aik-* 'eg' (kan også høre til lag I), **alh-* 'tempel, helligdom' (kan også høre til lag I eller III), **alub-* 'øl, berusende drik', **brōk-* 'bukser' og **rīk-* 'hersker' er mulige låneord, jvf. materialesamlingen.

Lag III: Omdannelse af substantiver fra andre stammeklasser til rodnominer i dele af det germanske dialektkontinuum

Af de fire rodnomenlag er dette lag, lag III, uden tvivl det vanskeligst definerbare. Til lag III hører principielt substantiver, der er overgået fra andre stammeklasser (primært *ō*-stammer) til rodnomenklassen i sen ur- eller fællesgermansk tid eller kun i dele af det germanske dialektkontinuum, og som således ikke er nedarvede fra det indoeuropæiske grundprog på samme måde som rodnominerne i lag I.

Ud fra de etymologiske overvejelser i materialesamlingen kan følgende rodnominer tænkes først at være overgået til rodnomenklassen på tidspunktet for lag III: **alh-* 'tempel, helligdom' (kan også høre til lag I eller II), **bōk-* 'bøg, bog' (kan også høre til lag I), **furh-* 'fure' (kan også høre til lag I), **mann-* 'mand, menneske', **mark-* 'område, grænse; mark (mønt- og vægtenhed)' (jvf. også diskussionen under gennemgangen af lag I), **sulh-* 'plov' (kan også høre til lag I) og **turb-* 'tørv' (kan også høre til lag I).

Således er det i mange tilfælde vanskeligt at afgøre med sikkerhed, om et rodnomen hører til lag I eller III. En afgørelse kan alene forsøges truffet på baggrund af analyser af, hvor vidt distribueret et givent rodnomen er dels inden for germansk selv og dels i de øvrige indoeuropæiske sprog. Problematisk i henseende til en sådan afgørelse er det også, at det ikke fremstår krystalklart, hvilke fonologiske, morfologiske, semantiske eller øvrige forhold der kan have fungeret som katalysator for de i lag III repræsenterede substantivers stammeklasseskifte. En umiddelbart tiltalende forklaring er delvist kasussammenfald – i hvert fald i nord- og vestgermansk – mellem rodnominerne og de afgivende stammeklasser, herunder primært de germanske feminine *ō*-stammer, men tilbage står så spørgsmålet, hvorfor kun så forholdsvis få sådanne substantiver har skiftet stammeklasse og helt eller delvis er blevet til rodnominer, og som følge deraf hvorfor lige netop de ovenfor nævnte substantiver har eller kan have foretaget dette stammeklasseskifte.

Lag IV: Omdannelse af substantiver fra andre stammeklasser til rodnominer i nordisk

Som nævnt i artiklens indledning har det længe været kendt, at rodnomenklassen i nordgermansk blev genåbnet for optagelse af leksemer fra andre nominalstammeklasser, jvf. f.eks. Brøndum-

6. At nultrinnet i **hnit-/gnit-* og **hnut-* stemmer overens med, hvad man strukturelt kan forvente for nedarvede rodnominer (lag I), er naturligvis ingen hindring for at analysere dem som senere indlån.

Nielsen III (1935:146, 154f.). Nordgermansk har således haft en særligt stor tilgang af substantiver til rodnomenklassen fra andre stammeklasser. Ydermere er de katalysatorer, der har ligget til grund for denne rent nordgermanske udvikling, væsentligt klarere end ved stammeklasseskiftet i lag III, hvorfor det efter min mening kan forsvares at postulere et fjerde lag, der må formodes at være væsentligt yngre end de forudgående tre.

Mulige katalysatorer for maskuline substantivers skifte til rodnomenklassen er vekselvirkning med u-stammerne pga. delvist kasussammenfald (jvf. modsat analogi i gotisk **fōt-s* → *fotus* 'fod') og 'kropsdelsanalogi' med udgangspunkt i netop det oprindelige rodnomen on. *fōtr* 'fod'. Til førstnævnte gruppe hører **wand*⁷ 'vånd' og **wintr*- 'vinter'; til sidstnævnte **fingr*- 'finger' og **nagl*- 'negl' (oprindelige a-stammer).

For feminina oplister Brøndum-Nielsen III (1935:138-140, 154f.) hele tre katalysatorer. Den første er, at u-omlyd i akk.sg. og sekundært i nom.sg. samt i flere andre kasus skaber en parallel til feminine *ō*-stammer (germ. **-ō* > nvgerm. *-u*), hvorfor særligt substantiver, hvor u-omlyden er tydelig, bliver ramt, dvs. substantiver med rodvokalen on. *a* eller *á/ó*. På denne måde er f.eks. on. *ǫnd*, *ǫnd*, 'and', *bót* 'bod', *glóð* 'glød', *nót* 'stort (fiske)net' (kan også høre til lag I), *rǫnd* 'rand', *rǫng* 'spant (mar.)' (< germ. **wrang-(ō)-*), *spǫng* 'tynd plade', *stǫng* 'stang', *strǫnd* 'strand', *tǫng* 'tang' og *trǫf* 'frynse' overgået til delvis rodnomenfleksion. En anden katalysator er, at R-omlyd ved substantiver på synkront udlydende vokal skaber grobund for analogi med rodnominernes i-omlyd i gen.sg. og nom./akk.pl. Dertil kommer, at et par nedarvede rodnominer lydret er kommet til at have en udlydende vokal, som kan undergå R-omlyd, nemlig on. *sýr* 'so' og *kýr* 'ko'. Følgende substantiver er overgået til delvis rodnomenfleksion på baggrund af sådanne analogier: on. *flá*, *fló* 'klippe, klippeafsats', *kló* 'klo' og *tá* 'tå'. Tredje og sidste katalysator er eliminering af feminine u-stammer i det hele taget (on. *hǫnd*⁸ 'hånd' og *kinn* 'kind'), jvf. også ovenstående bemærkning om delvist kasussammenfald mellem u-stammer og rodnominer.

Indtil videre må det forblive uklart, hvilke katalysatorer der kan ligge bag overgangen for on. *hind* 'dåhjort', *kverk* 'strube' (pl. 'hals'), *síld*⁹ 'sild', *sæ(i)ng*¹⁰ 'seng', *tík*- 'tæve', og oøn./gutn. **-t(a)ug* 'ørtug (måle- og møntenhed)' samt muligvis oøn. **hnik*¹¹ 'negl'.

-
7. Rodnomen kun i gda. *wand* (jvf. også fynsk pl. *vǽr*); ellers u-stamme i de øvrige germ. sprog, jvf. f.eks. got. *wandus*.
 8. Også arkaisk u-st. dat.sg. *hendi* (< germ. **handiu* < ie. **-ēu*, jvf. Hansen (2011)).
 9. Idet on. *síld* har en svært gennemskuelig etymologi (< germ. **sī-dlō*- (?)), kan der muligvis være tale om et låne- eller subtrator, dvs. et rodnomen tilhørende lag II. En sådan antagelse må dog indtil videre forblive ren spekulation.
 10. Kun rodnomen i ovn. *sæ(i)ng* (jvf. dog jysk pl. *sæŋ'ð* med stød); ellers *ō*-stamme i østnordisk.
 11. Kun rodnomen i oøn. *nek*... og her ganske usikkert. Nielsen (2000:299) foretrækker at rekonstruere germ. **hnik*- pga. antaget slægtskab med no.(dial.) *nik* 'små afhuggede spåner'; også den danske sideform *næg* fra 1500-tallet tyder på, at (< **(h)nik*) er den korrekte rekonstruktion (Lars Brink, p.c.). Brøndum-Nielsen III (1935:163f.) og Griepentrog (1995:462) går ud fra en rekonstruktion **naik*- på basis af påstået oøn. *nēk*.

Konklusion

I nærværende artikel har jeg argumenteret for, at rodnominer i urgermansk og de germanske enkeltprog kan opdeles i fire lag:

- (1) Rodnominer nedarvet fra det indoeuropæiske grundprog
- (2) Omfortolkning af låneord som rodnomen/konsonantstamme i urgermansk
- (3) Omdannelse af substantiver fra andre stammeklasser til rodnominer i dele af det germanske dialektkontinuum
- (4) Omdannelse af substantiver fra andre stammeklasser til rodnominer i nordisk

Endvidere har jeg argumenteret for, at nedarvede rodnominers (lag I) rodvokalisme kan forudsiges ud fra deres rodstruktur i overensstemmelse med de af Nielsen-Whitehead (2010) foreslåede principper, men at disse principper først kan appliceres inden for germansk, når kun de nedarvede rodnominer står tilbage efter frasortering af de senere tilkomne rodnominer i lag II-IV. Principperne er, som følger:

- (1) Fortsættelse af ie. fuld-, o- eller langtrin i rodnominer dannet til rødder af typen (C)CVT, (C)CVH og (C)CVTC.
- (2) Fortsættelse af ie. nultrin i rodnominer dannet til rødder af typen (C)CVRC.
- (3) Aldrig nultrin i rodnominer dannet til rødder af typen ie. (C)CaC(C).

Med denne artikel er alle udfordringer vedr. rodnominer i germansk imidlertid langt fra løst. Tilbage står stadig det problem, at det er svært at skelne mellem oprindelig indoeuropæisk a-vokal (lag I) og a-vokal tilføjet gennem senere substrat/lån (lag II), at der ikke synes at være nogen klar katalysator for stammeklasseskiftet i lag III, og at der også i lag IV er en uforklaret restgruppe, hvis stammeklasseskifte ikke kan motiveres. Jeg vil derfor lade det være op til fremtidig forskning at løse disse udfordringer, idet jeg dog håber, at jeg med nærværende artikel har kunnet bidrage til indoeuropæistikkens og germanistikkens forståelse af rodnominers struktur og rodnomenklassens 'produktivitet' i germansk.

TILLÆG: Materialesamling

Materialesamlingen indeholder leksemer, der optræder som rodnominer og uanalyserbare konsonantstammer i urindoeuropæisk, urgermansk eller de germanske enkeltprog.¹² Hvor ingen specifik litteraturhenvisning er angivet, er de etymologiske overvejelser baseret på Bjorvand &

12. Af pladshensyn har jeg dog i oversigten udeladt materiale, der klart må defineres som hørende til lag IV, da materialerigdommen her er overvældende stor. I stedet nævner jeg blot enkelte, konkrete eksempler under den egentlige gennemgang af dette lag.

Lindeman (2000), Brøndum-Nielsen III (1935), Griepentrog (1995), IEW, Nielsen (2000), NIL og/eller de Vries (1962).

- **aik-* 'eg'. Rodnomen i got. *aik-*, ovn. *eik*, oøn. *ēk*, oe. *āc*; *ō-* eller *i-*stamme i ofris. *ēk*, os. *ēk* (kan dog også være rodnomen), *i-*stamme i oht. *ei(c)h* (kan dog også være rodnomen) og en yngre *ō-* eller *iō-*stamme i oht. *eihhe*, *eihha*. Af ie. **h₂eig-* 'skinne', jvf. gr. αἶγι- (f.eks. i αἰγίλωψ 'eg'), gr. αἶγειρος 'poppe' m.fl., lat. *aesculus* 'bjergeg' (< **aigscolos*) og måske oruss. *jazvъ* 'grævling', russ. *jazъ* 'karpe' og oir. *áesc* 'concha, clasendix'.
- **alh-* 'tempel, helligdom'. Rodnomen i got. *alhs*; *a-*stamme i oe. (*e*)*alh* 'tempel, offerplads, beskyttet område', os. *alah* 'tempel', oht. *ala(c)h-*, on. *-áll*. Af ie. **h₂élk-s* / **h₂lk-ós*, jvf. gr. ἀλκή 'styrke' (dat.sg.), men *o-*stamme (svarende til germ. *a-*stamme) i kelt. *alko-*, lit. *alkas/ėlkas* 'hellig lund' og lett. *ēlks* 'afgud, gudebillede' og *i-*stamme i gr. ἀλκί-, kelt. *alki-*; også gr. ἄλκα- m.fl.
- **alub-* 'øl, berusende drik'. Konsonantstamme i oe. *ealu* (oblikke kasus *ealop*) og os. *alo-*. Konsonantisk udlyd også afsløret ved indlån i fin. *olut*, est. *olut* m.fl.; *a-*stamme i on. *ol*. Videre etymologi uklar; måske til gr. ἀλύδ(ο) ἴμιον 'bitter/skarp for forstanden' (IEW:33), som dog er med ie. **-d-* over for ie. **-t-* i germ. Muligt substratord/vandreord?
- **and-/anþ-/und-/unþ-/umbi* 'om, omkring, ved' etc. (kun som adv.). Af ie. **h₂ént-* / **h₂nt-* 'forside, front, pande', jvf. hitt. *ha-an-za* /*hant-s*/ 'forside' m.fl., med tilsyneladende bevaret aflyd i germansk.
- **arwīt-* 'ært'. Rodnomen/konsonantstamme i on. *ertr* (pl.), os. *erit* og oht. *arawīz*, *araweiz*. Iflg. Kroonen (forthc. 2012:3-5) muligt substrat-/vandreord; sammenhængende med gr. ἐρέβιθος 'kikært', lat. *eryum* 'en art bælgfrugt' og muligvis oir. *orbaind* 'kornsorter'. Jvf. særligt suffikserne germ. **-īt-* og gr. *-ivθ-/iθ-/iδ-* m.fl., som Kroonen tilskriver substratsprogsoprindelse.
- **bōk-* 'bøg, bog'. Rodnomen i on. *bók*, oe. *bōc* og os. *bōk*; *ō-*stamme i got. *boka*, ofris. *bōk* og os. *bōke*; (*j*)*ōn-*stamme (kun med betydningen 'bøg') i oe. *bēce*, os. *bōke* og oht. *buohha*. Af ie. **b^heh₂g-* (og måske endda ældre **b^heh₂u-g-*, jvf. isl. *beyki* 'bøg' og on. *baukr*), jvf. gr. φηγός, gr.(dor.) φηγός 'eg' (f.) og lat. *fāgus* 'bøg' (f.).
- **brōk-* 'bukser' (kun pl.). Rodnomen i on. *brókr*, oe. *brōc* (nom.sg.), *brēc* (jvf. også eng. *breeches* med ekstra pluralisendelse), ofris. *brēc*, os. *brog(?)*, mnt. *brōk*, oht. *bruoh*, *pruoh*, *pruah* og lånt ind i fin. *ruoke*, sam. *bruoka* og opr. 'Bruch Broakay'. Iflg. Griepentrog (1995:88-90) lånt fra keltisk **brāk-* (efter den germanske lydfor skydning men før ie. **ā* > germ. **ō*), jvf. gall. *brāc-*, *brāca*, som sikkert også er lånt ind i de romanske sprog, f.eks. ital. *braca*, prov. *braya*, ofransk *braie*, port. *braga* osv. Alternativt dannet med langt *o-*trin til en ie. rod **b^hreg-* 'brække', jvf. germ. **brekan-* 'brække' og lat. *frangō* 'brække', *suffrāgō* 'bagdel på et firbenet dyr' (n-stamme).
- **brust-* 'bryst'. Rodnomen i got. *brusts*, oe. *brost* (akk.sg. 1x), ofr. *brust*, *burst* og oht. *brust*, *prust*; *a-*stamme **breusta-* 'hjerte, mod, bryst' (n.) i on. *brjóst*, oe. *brēost*, ofris. *briast* og os. *briost*, *breost*. Af roden ie. **b^hreus-t-*, jvf. uden rodudvidelse f.eks. oir. *brú* 'bug, liv', *bruinne* 'bryst' m.fl.
- **brūn-* 'bryn, kant'. Rodnomen i on. *brūn* (pl. *brýnn*, også *i-*stammebøjning mulig) og fsv. *brūn*, *brýn*. Af ie. **h₃bhruH-*, jvf. skt. *bhrū-*, gr. ὀφρύς 'øjenbryn, forhøjet kant', lit. *bruvis* m.fl.
- **burg-* 'by, borg'. Rodnomen i got. *baurgs*, oe. *burg*, *burh*, ofris. *burich*, *burch*, os. *burg* og oht. *burg*, *purk*; *ō/i-*stamme i on. *borg*. Af ie. **b^herġ^h-* / **b^hġ^h-*, jvf. hitt. *parku-* 'høj', tokh. A *pärkär*, B *pärkäre* 'lang', skt. *brhāti* 'bliver stærk', av. *bərəz-* 'høj',opers. *Bardiya-*, kelt. *brigant-* (via Strabo) (svarende til germ. **burgund-*, skt. *brhánt-*, av. *bərəzant-*) m.fl.
- **dulþ-* 'fest'. Rodnomen kun i got. – og kun 1x (dat.sg. *dulþ*); normalt *i-*stamme i gotisk (dat.sg. *dulþai*). Iflg. Griepentrog (1995:487) måske fejlfortolkning af akk.sg.
- **dur-* 'dør' (kun pl.). Rodnomen i on. *dýrr*; *a-*stamme i got. *daur*, oe. *dor*; *ōn-*stamme i got. *daurons* (pl.); *u-*stamme (overgang fra rodnomen) i oe. *duru*, ofris. *dure*, *dore*, os. *duru*, onfr. *duri* (eller *i-*stamme) og oht. *turi* (med videre udviklinger og stammeovergange). Af ie. rodnomen **d^huor-* / **d^hur-* '(dobbeltdør' (kun dualis), jvf. skt. *dvārau* (med *d* i stedet for *dh* fra skt. *dvau* 'to?'), gr. θύρα, gr.(ion.) θύρη (*ā-*stamme), lat. *forēs*, oir. *dorus*, wal. obret. korn. *dor* (*ā-*stamme), lit. *dūrys* m.fl.
- **edis-* 'kvinde, frue'. Rodnomen/konsonantstamme i oe. *idis*, os. *idis* og oht. *itis*; afvigende *i-*stamme i on. *dīs* 'kvinde, gudinde'. Fortolkes af Kroonen (forthc. 2012:8f.) på baggrund af uventet vokalvariation som substratord med substratpræfiks **a/e-* i **edis-/idis-* og med en alternation mellem ubetonet *i* og betonet *ī* fra det långivende sprog.

- **fōt*- 'fod'. Rodnomen i on. *fótr*, oe. *fōt*, ofris. *fōt*, os. *fōt*, onfr. *fuot* og oht. *fuoz*, *fuaz* (normalt dog som i-stamme); u-stamme i got. *fotus*. Af ie. **pōd*-s (nom.sg.) / **pōd*-m (akk.sg.), **péd*-s (gen.sg.) hvor germ. har fortsat langtrinet fra nom.sg.; videre skt. *pād*-/*pad*-, gr. πούς (ποδ-), arm. *otn*, lat. *pēs* (*ped*-) m.fl.
- **fur*- 'for, foran' osv. (kun som adv.). Af ie. **pr*-(*h*)-, jvf. f.eks. gr. παρά 'langs, ad'.
- **furh*- 'fure'. Rodnomen kun i oe. *furh*; i-stamme i oht. *furch*, ð-stamme i on. *for*. Af ie. **prok*-/**prk*-, jvf. gr. rodno-
men πρῶξ 'dåhjort', πρῶξ 'dugdråbe' (semantisk sammenhæng med germ. **furh*- dog særdeles svag), lat. *porca*
'jorden mellem to plovfurer' (ā-stamme), kelt. **ricā* 'fure' (f.eks. gall.-lat. *rica*) m.fl.
- **gait*- 'goat'. Rodnomen i got. *gait*s (?), ovn. *geit*, oøn. *gēt*, oe. *gāt*; og os. *gēt* (?); i-stamme i oht. *geiz*. Af ie. **g^haid*- eller lign. (oprindelig ie. a-vokal), jvf. lat. *haedus* 'gedekid'... men også former uden initial konsonant, f.eks. gr. αἴξ (αίγ-) og mulig sammenhæng med germ. **tigōn*- (oht. *ziga* m.fl.) 'buk' og andre rødder med samme semantik. Kroonen (forthc. 2012:5-7) følger D'iakonov (1985:132) og antager lån fra de kaukasiske sprog ind i de europæiske sprog.
- **gans*- 'gås'. Rodnomen i on. *gás*, oe. *gōs* og os. *gās*, *gōs* (?); i-stamme i oht. *gans*. Af ie. **g^hans*- (oprindelig ie. a-vokal), jvf. skt. *hamša*-, gr.(att./ion.) γήν, gr.(dor./bøot.) γᾶν, lat. *ānser*, lit. *žqsis* m.fl.
- **hnit*-/*gnit*- 'luseæg, gnid'. Rodnomen i fsv. *gnit* (*g* i nordisk måske via kollektivisk **ga-hnit*-) og oe. *hniu* (akk. pl. *hnite*); også oht. *niss*. Af ie. **knid*-, vekslende med ie. **kōn-id*- i f.eks. gr. κοίς (κοιδ-), alb. *thëni* 'gnidder, luseæg'; videre måske også lat. *lēns*, (*lend*-), lit. *glinda*. Kroonen (forthc. 2012:7) antager substratorð/lån bl.a. på baggrund af suffikset *-*id*^(h)- / *-*ind*^(h)-, jvf. også under **arwīt*- 'ært' ovenfor.
- **hnut*- 'nød'. Rodnomen i on. *hnot*, gda. *nut*, oe. *hnutu* (akk.pl. *hnyte*); i-stamme i oht. (*h*)*nuz*. Af ie. **knud*-, jvf. (uden d-udvidelse) lat. *nux* (*nuc*-) 'nøddetræ', oir. *cnú* 'nød'. Kroonen (forthc. 2012:8) antager substratorð/lån på baggrund af de vidt forskellige rodudvidelser: germ. *-*d*- (< ie. *-*t*-), lat. -*k*- og keltisk vokallængde af ie. *-*H*- (lat. -*k*- kan dog være et resultat af laryngalhærdning), hvor den germ. udvidelse kan forklares som substratsuffiks *-*u(n)d*^(h)- (variant af *-*id*^(h)- / *-*ind*^(h)-).
- **kwō*- 'ko'. Rodnomen i ovn. *kýr*, oøn. *kō*, oe. *cū*, ofris. *kū*, oønfr. *kuo* og oht. *chuo*, *chua* (også som i-stamme); i-stamme muligvis i os. *kō*. Oprindeligt germansk paradigme af Hollifield (flere artikler) bestemt til **kwō*- (> **kō*- ~ **kū*-). Af ie. diftongstamme **g^wōu*- / **g^wou*- eller lign., jvf. skt. *gauh*, av. *gāuš*, gr. βοῦς, gr.(dor.) βῶς, lat. *bōs* (*bov*-), oir. *bó* m.fl.
- **lūs*- 'lus'. Rodnomen i on. *lūs* og oe. *lūs*; i-stamme i os. *lūs* og oht. *lūs*. Af ie. **luH*-s- (evt. med **s* ved hypostase fra nom.sg.), jvf. wal. *llau* 'lus' (pl.) og tokh. A *lwā* 'dyr', B *lwāsa* (pl.).
- **mann*- 'mand, menneske'. Delvis rodno-
menfleksion i got. *manna* (n-stamme), on. *maðr*, *mannr* (a-stamme), oe. *man(n)*, *mon(n)*, ofris. *mann*, *monn*, os. *mann*, oht. *mann*. Velsagtens af ie. **monu*-o- til **monu*- 'mand', jvf. skt. *manu*- 'menneske, stamfader' og u-stamme i vgerm. *Mannus*. Uden tvivl sekundær overgang til rodno-
men i urgermansk.
- **mark*- 'område, grænse; mark (mønt- og vægtenhed)'. Rodnomen kun i on. *mørk* 'mark' (bøjet delvis som i-stamme) og måske ofris. *merk*; ð-stamme i got. *marka*, on. *mørk* 'grænseområde, skov', oe. *mearc*, os. *marca*, oht. *marcha* og som indlån i oir. *marg* 'grænse'. Af ie. **mroġ*- / **mrg*-, jvf. rodno-
men i kelt. **brog*-/**brig*- (gall. -*broges*, oir. *brí*), hvortil en i-stamme **mrogi*-/*brogi*- i oir. *mruig*, *bruig* 'mærke, landskab' og a-stamme i av. *marəzəm* 'grænse, mærke' (akk.sg.) m.fl.
- **med*- 'med, midt i' (kun som adv.). Af ie. **méd*^h-i (lok.sg.) 'med, i midten af'.
- **meluk*- 'mælk'. Rodnomen i got. *miluks* (kun gen.sg. *miluks* 1x), on. *mjólk*, *mjolk*, fsv. *miölk*, oe. *meol(o)c*, ofris. *melok* og oht. *miluch*; a-stamme i os. *miluk* (kun gen.sg. *milukas* 1x). Af ie. **h₂melġ*- (næppe **h₂melġġ*- > germ. **meluk*-, jvf. gr. ἀμέλω 'malker' uden spor af ie. schwa, men lit. *mélžu* (med spor af laryngal) og ikke **meļžu*, med mindre da den litauiske accent skyldes oprindelig Narten-præsens; se oversigt i Hansen (2007:165)). Videre skt. *māršiti* 'tørrer væk', av. *marəzaiti*, *mərəzaiti* 'berører strejfende', gr. ἀμέλω 'malker', lat. *mulgeō* 'malker', mir. *bligim* 'malker', lit. *mélžu* 'malker' m.fl. Mulig forklaring på formen **meluk*- er kontamination af fuldtrin **melk*- og sekundært nultrin **mluk*- (iflg. Griepentrog (1995:300f. med videre litt.) dannet ud fra sekundært fuldtrin **mlek*-s < **mēlk*-s i nom.sg.).
- **mūs*- 'mus; muskel'. Rodnomen i on. *mūs* og oe. *mūs*; i-stamme i os. *mūs* og oht. *mūs*. Af ie. **muHs*-, jvf. skt. *múš*, gr. μῦς, alb. *mi*, lat. *mūs*, oks. *myš* m.fl.

- **naht*- 'nat'. Rodnomen i got. *nahts*, on. *nátt*, *nótt*, *nótt*, oe. *neahht*, ofris. *nacht*, os. *naht* og oht. *naht*. Af ie. **nok^wt-* / **nek^wt-*, jvf. hitt. *nekuz mehur* 'aftentid', gr. *vúç*, lat. *nox*, lit. *naktis* m.fl.
- **nas*- 'næse'. Rodnomenfleksion ikke bevaret i nogen af de germ. sprog; a-stamme i got. (*wein-*)*nas*, u-stamme i oe. *nasu*, *nosu* (sekundært nultrin dannet i germansk) og ofris. *nose*; *ō*-stamme i on. *nōs* (og med Vrddhi eller gammel langvokal i fsv. *nos*, gda. *nos*) og oht. *nasa* (også *ōn*-stamme er muligt). Af ie. **nās-* 'næse' (med oprindelig og aflydende a-vokal), jvf. også skt. *nāsā* (du.), lat. *nāris* 'næsebor', 'næse' (pl.), lit. *nósis*, russisk-kirkeslavisk *nosъ* m.fl. Sideformen germ. **nus-*, som er reflekteret i oe. *nosu*, er muligvis fremkommet gennem kontamination af ie. **nās-* 'næse' og **neus-* 'snuse, sniffe', jvf. Griepentrog (1995:334f.).
- *(*ga-*)*naut-* 'fælle, kompagnon'. Rodnomen muligvis i oht. *ginōz*, *kinōz*, *kanōz*; ellers a- eller n-stamme i oldhøjtysk... og a-stamme i de øvrige germ. sprog. Rodnomenformer afvises som skrivefejl og lign. af Griepentrog (1995:490f.).
- **nōt-* 'stort (fiske)net'. Rodnomen i on. *nót* (også i- og *ō*-stammebøjning), hvorfra der er sket indlån til flere finsk-ugriske sprog. Enten som ie. **neHd-* eller **noHd-* (i så fald nok **noHd-* som nomen rei actae 'sammenbundet', jvf. lignende semantik i lat. *nōdus* 'knude') eller måske endnu mere sandsynligt en Vrddhi-afledning germ. **nōtō-* < germ. **natja-* '(fiske)net', hvorved rodnomet er sekundært, jvf. dog Darms (1978:308-310).
- **rīk-* 'hersker'. Rodnomen i got. *reiks*; n-stamme i oe. *rīca*. Lånt ind i germ. fra keltisk **rīg-* (< ie. **h₃rēǵ-*, jvf. også lat. *rex*) før den germanske lydfor skydning men efter ie. **ē* > kelt. **ī*.
- **skrūd-* 'skrud'. Rodnomen kun i oe. *scrūd* – og kun måske som pseudo-rodnomen 1x eller 2x (hhv. dat.sg. og akk. pl.) i Psalter-glosserne; ellers a-stamme i oldengelsk og de øvrige germ. sprog. Iflg. Griepentrog (1995:489f.) er der intet eller ringe belæg for rodnomen.
- **spurd-* 'stadion, løbebane, omgang'. Rodnomen i got. **spaurds* (kun dat.sg. *spaurd* 1x), oe. *spyrd-* og oht. *spurt* (bøjes normalt som i-stamme). Af ie. **sperd^h-* / **sp^hd^h-*, jvf. rodnomen også i skt. *sp^hrdh-* 'kappestrid', av. *sp^hrad-* og verbalrod i bl.a. hitt. *išpart-*.
- **stad-/stud-* 'støtte, søjle'. Konsonantstamme måske i oe. *studu* (ellers u-stamme) og ovn. *stop*, oøn. *stop* (on. pl. *steōr*, *stōōr*), men uklare aflydsforhold. Afvises som oprindeligt rodnomen af Griepentrog (1995:490).
- **sū-* 'so'. Rodnomen i ovn. *sūr*, oøn. *sō* og oht. *sū*; såkaldt '-gō-udvidelse' i oe. *sugu* og oht. *sugu* er iflg. Kroonen (2011:154f.) i virkeligheden nok snarere lydret vestgerm. udvikling af germ. **uwu-* (< f.eks. ie. **uH-ŋ*). Af ie. **suH-*, jvf. også skt. *sū-*, gr. *ύς*, alb. *thi*, lat. *sūs*, umbr. *sim* (akk.sg.) m.fl.
- **sulh-* 'plov'. Rodnomen i oe. **sulh*; a-stamme (germ. **selha-* 'sæl, den sig hen ad jorden slæbende') i on. *selr*, oe. *seolh* og oht. *selah*. Af ie. **selk-* / **słk-*, jvf. gr. *ελκω* 'trækker', gr. *ὄλκος* 'plovfure', alb. *helq*, *heq* 'trække, lede', lat. *sulcus* 'plovfure' m.fl.
- **tanþ-/tund-* 'tand'. Kons.stamme i ovn. *tōnn*, oøn. *tan*; oe. *tōþ*, ofris. *tōth*, os. *tand* og oht. *zan*, *zand*; u-stamme i got. *tunþus*. Af ie. **h₁d-ónt-* / **h₁d-ŋt-* 'tand' (egtl. 'spisende', dvs. præsens participium), jvf. også skt. *dán* (*dant-*), gr. *ὀδών* (*ὀδοντ-*), lat. *dens* (*dent-*), lit. *dantis* m.fl.
- **turb-* 'tørv'. Rodnomen i oe. *turf* og måske os. *turf* (hvis ikke a-stamme); a-stamme i on. *torf*, ofris. *turf*, os. *turf* (?) og oht. *zurf*, *zurb* (hvis ikke rodnomen). Af ie. **derb^h-* / **d^hrb^h-* 'dreje (sig)', jvf. skt. *darbhá-* 'tørv, græs og krat', tokh. A *tarp* 'flodbred dækket af græs og krat' m.fl. Rodnomen kendes kun i oe. og måske os.; alle andre germanske og ie. sprog synes at have ie. **dorb^ho-* som primær nominalform.
- **brūh-* 'trækloids, hul træstamme'. Rodnomen i on. *bró*, oe. *brūh*, os. *thrūh* (?), oht. *druoh*, *drū*, *thruch* (bøjes primært som i-stamme) og lånt ind i fin. *ruuhi*, est. *ruuh* og vesp. *ruuh*. Usikker etymologi: enten til ie. **terHu-* / **truH-* 'gøre sart' med k-udvidelse eller af ie. **trunk-*, jvf. lat. *truncus* 'ødelagt, afhugget'.
- *(*fer-*)*jud-* 'sidste år'. Rodnomen i on. (*i*) *fjōrð*. Af ie. **met-* / **ut-* 'år', jvf. præcis parallel i skt. *parút* 'i fjord', arm. *herow*, gr. *πέρυσι*, gr.(dor.) *πέρυτι*, og rodnomen også i hitt. *witt-*; derudover bl.a. gr. *φέτος*, lat. *vetus* (neutral s-stamme).
- **weht-* 'ting'. Rodnomen kun i got. *waihts* – og kun 1x (akk.pl. *waihts*); normalt i-stamme i gotisk (gen.sg. *waihtais*) og de øvrige germ. sprog. Iflg. Griepentrog (1995:488f.) ikke nødvendigvis oprindeligt rodnomen/konsonantstamme.
- **wisund-/wizund-* 'visent, europæisk bison'. Rodnomen/kons.stamme i on. <*visundr*> (for *visundr*) og oht. *wisunt*, *wisant*, *Wirunt*; a-stamme i oe. *we(o)send*. Iflg. Kroonen (forthc. 2012:11-14) hængende sammen med bl.a. opr.

- wissamb*s, lit. *stumbras*, lett. *sumbrs*, *sūbrs*, oks. *zobrъ* via oprindeligt substratord/lån i stil med **wi-tso(m)(r)-*, hvor konsonantgrupperne er blevet tolket og opløst forskelligt i de låntagende sprog.
- *wlōh-* 'frynse < det krøllede'. Rodnomen i oe. *wlōh*, os. *wlōh* og muligvis også isl. no. sv. *lō*, da. *lu* (kan dog også være *ō*-stamme). Usikker etymologi, men iflg. Griepentrog (1995:439) måske af ie. nomen rei actae **(H)uol̥k-* / **(H)ul̥k-*, jvf. gr. *λάκνη* 'uldhår', med metatese ie. **(H)uōlk-s* (nom.sg.) > **(H)ulōk-s*, jvf. den delvis parallelle situation i **meluk-* 'mælk' ovenfor.
- *wrōt-* 'rod'. Rodnomen i ovn. *rót*, oøn. *rōt* og lån fra nordisk ind i sen oe. *rōt*; i-stamme (germ. **wurti-*) i got. *waurts*, on. *urt*, fsv. *yrt*, oe. *wyrt*, os. *wurt* og oht. *wurza*; *ōn*-stamme i oht. *wurza*. Af ie. **ureh₂d-* / **urh₂d-*, jvf. *ih₂*-stammerne gr.(myk.) *wi-ri-za*, gr. *ρίζα*, gr.(æol.) *βρίζα* og lat. *rādex* (afvigende vokalisme i græsk forsøges forklaret af Vine (1999) som schwa secundum).

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Njalsgade 120
DK-2300 København S

Bibliografi

- Andersen, H. 1962. *Oldnordisk grammatik* (3. rev. udg., 2. opl.). Kbh.: J.H. Schultz.
- Bjorvand, H. & F.O. Lindeman. 2000. *Våre arveord*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brugmann, K. & B. Delbrück. 1906. *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, II/1 (2. Bearbeitung). Strassburg: Karl J. Trübner.
- Brøndum-Nielsen, J. 1935. *Gammeldansk Grammatik, III Substantivernes Deklination*. Kbh.: J.H. Schultz.
- Darms, G. 1978. *Schwäher und Schwager, Hahn und Huhn. Die Vrddhi-Ableitung im Germanischen*. München: R. Kitzinger.
- D'iakonov, I.M. 1985. 'On the original home of the speakers of Indo-European'. *The Journal of Indo-European Studies* 13/1:92-174.
- Fortson, B.W. 2004. *Indo-European Language and Culture: an introduction*. Malden, MA: Blackwell.
- Friedrich, P. 1970. *Proto-Indo-European Trees*. Chicago: University of Chicago Press.
- Griepentrog, W. 1995. *Die Wurzelnomina des Germanischen und ihre Vorgeschichte* (= Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 82). Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.
- Hansen, B.S.S. 2007. *Protoindoeuropæiske laryngaler i germansk: en oversigt over laryngalernes udvikling fra protoindoeuropæisk til protogermansk*. Prisopgave, Københavns Universitet.
- Hansen, B.S.S. 2011. *The outcome of PIE *-ǵi(C)# and *-ǵu(C)# in Germanic*. Handout from 'Indo-European matters even more', 13 October 2011, University of Copenhagen.
- Hirt, H. 1929. *Indogermanische Grammatik*, V. Heidelberg: Carl Winter.
- IEW = Pokorny, J. 2005. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I (5. Aufl.). Tübingen/Basel: A. Francke.
- Krahe, H. 1967. *Germanische Sprachwissenschaft*, II (= Sammlung Götschen, 780) (6. Aufl.). Berlin: Walter de Gruyter.

- Kroonen, G. 2011. 'Neuniederländisch *zeug* "Sau" und *spugen* "speien": zwei Beispiele der westgermanischen Velarisierung'. In: G. Kroonen et al. (red.), *Thi timit lof. Festschrift für Arend Quak zum 65. Geburtstag* (= Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 67). Amsterdam/New York: Rodopi. Pp. 149-161.
- Kroonen, G. forthcoming. 2012: 'Non-Indo-European root nouns in Germanic: evidence in support of the Agricultural Substrate Hypothesis'. In: R. Grünthal & P. Kallio (red.), *Linguistic Map of Prehistoric North Europe. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*. Helsinki, Société Finno-Ougrienne.
- Kuryłowicz, J. 1968. *Indogermanische Grammatik*, II. Heidelberg: Carl Winter.
- Narten, J. 1968. 'Zum 'proterodynamischen' Wurzelpräsens'. In: J.C. Heesterman et al. (red.), *Pratidānam. Indian, Iranian and Indo-European Studies. Presented to Franciscus Bernadus Jacobus Kuiper on His Sixtieth Birthday*. The Hague/Paris: Mouton. Pp. 9-19.
- Nielsen, N.Å. 2000. *Dansk etymologisk ordbog. Ordenes historie* (4. udg., 5. opl.). Kbh.: Gyldendal.
- Nielsen Whitehead, B. 2010. *The ablaut of IE root nouns*. Handout from the 'Roots of Europe evaluation meeting', 14 October 2010, University of Copenhagen.
- NIL = Wodtko, D.S. et al. 2008. *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Rasmussen, J.E. 2003. 'An integrated view on ablaut and accent in Indo-European'. In: B.L.M. Bauer & G.-J. Pinault (red.), *Language in Time and Space. A Festschrift for Werner Winter on the Occasion of his 80th Birthday* (= Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 144). Berlin/New York: Mouton de Gruyter. Pp. 351-358.
- Schaffner, S. 2001. *Das Vernersche Gesetz und der innerparadigmatische Wechsel des Urgermanischen im Nominalbereich* (= Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 103). Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.
- Schindler, J. 1972. *Das Wurzelnomen im Arischen und Griechischen*. Würzburg: Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg.
- Schindler, J. 1972a. 'L'apophonie des noms-racines indo-européens'. *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 67:31-38.
- Vine, B. 1999. 'Greek *ρίζα* "root" and "schwa secundum"'. *UCLA Indo-European Studies* 1:1-27.
- de Vries, J. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* (2. verb. Aufl.). Leiden: Brill.

THE FORMAL AND ETYMOLOGICAL DERIVATION OF ICEL. *TÓLG* 'TALLOW': A NOTE ON OLD WEST NORSE HISTORICAL PHONOLOGY¹

1. Introduction

A survey of the scholarly literature reveals that the morphological and etymological derivation of Icel. *tólg* f. 'tallow' has not yet satisfactorily been accounted for. In earlier scholarship, this *tólg* has been analyzed as the continuant of a PGm. root **tulg-*, which allegedly represented a fundamentally different, ablauting variant of PGm. **talg-*, a root that is supported by all other known North and West Germanic cognates. In the present article, I argue that this explanation cannot be maintained. Icel. *tólg* rather developed from a feminine **talgō-* by a largely overlooked sound change that took place in the Old West Norse period. As a result, the etymological and morphological derivation of this presumably Proto-Germanic lexeme can be greatly simplified. Moreover, the proposed sound change allows us to establish the relative chronology of some of the oldest Old West Norse sound laws.

2. Northwest Germanic **talga-*

Most of the attested Germanic cognates pertaining to Icel. *tólg* can be derived straightforwardly from the proto-form **talga-*. Though the word is not attested in the oldest Germanic languages, it can nevertheless safely be reconstructed on the basis of the forms found in the middle and modern Germanic languages. Middle English *talg* and Modern English *tallow* developed regularly from Old English **tealg*, which in turn continues **talga-* by regular breaking of the first *a*. In Nordic, we find a direct continuant in the form of Old Swedish *talgher*, Modern Swedish and Danish *talg*. The same form underlies Middle and Modern Dutch *talch*, respectively *talg*.

The etymology of the word is considered to be unclear. Bjorvand & Lindeman (2000:922), for instance, explicitly state that it has 'no convincing etymology'. They tentatively propose a link with ON *telgja* 'to prune, cut off', but the implied semantic shift from 'cut off piece' to 'animal fat' can indeed hardly be called compelling. Pokorny (1959:196) connects Arm. *tel* 'rain' < **delo-*, a suggestion followed by Magnússon (1989:1051), but the hypothetical suffixed form **dol-kó-* required for Germanic **talga-* is unparalleled, and therefore remains *ad hoc*. Slightly more attractive is the link with Hitt. *talga-*. Though this word only occurs twice, it apparently denotes an unknown substance used on a sweet oil cake. It has therefore been suggested by Rosenkranz (1964:245) that it denoted 'fat', and this would allow for an etymological link with PGm. **talga-*. As a result, it is at least theoretically possible to reconstruct a Proto-Indo-European term **dolg^{ho}*.

3. Icelandic *tólg*

An unexpected form is represented by Modern Icelandic *tólg*. It is first attested as *tolg* in the late 13th century Icelandic manuscript AM 655 XXX 4°, which contains a West Norse version of Erik Harpestreng's well-known 'leechbook'. The form is unexpected because it – as opposed to the aforementioned attestations in the other Germanic languages – apparently cannot be derived straightforwardly from PGm. **talga-*. Usually the Modern Icelandic as well as Faroese sequence *-ól-* in front of labials and velars goes back to Old Norse *-ol-* and PGm. **-ul-*. This is clear, for instance, from Icel., Far. *fólk* n. 'people', which continues Old Norse *folk* and PGm. **fulka-*. The long *ó*, which in Modern Icelandic evolved into a diphthong [ou], developed from short *o* due to a 12th century West Norse lengthening of back vowels before *l* plus a velar, labial or *s* (thus already Noreen 1894), e.g. ON *hjalpa* vs. Icel., Far. *hjálpa* 'to help', ON *sjalfr* vs. Icel. *sjálfur*, Far. *sjálvur* 'self', ON *hals* vs. Icel. *háls*, Far. *hálsur*, ON *halmr* vs. Icel., Far. *hálmur* 'blade of grass', ON *dolgr* 'enemy' vs. Icel. *dólgur* 'bully', Far. *dólgur* 'good-for-nothing', ON *golf* vs. Icel. *gólf*, Far. *gólv* 'floor' and ON *ulfr* vs. Icel. *úlfur*, Far. *úlvur* 'wolf'. Since the latter three examples all go back to forms deriving from Proto-Germanic words with *u*-vocalism, it can theoretically be claimed that Icelandic *tólg*, too, must be derived from a root **tulg-* (Franck/Van Wijk 1949:686; Pokorny 1959:196). This obviously implies that Icelandic be the sole witness of a unique, otherwise unattested zero-grade variant of PGm. **talga-*. It is not uncommon for Icelandic to preserve archaisms that have otherwise been lost. The language is morphologically and derivationally close to its precursor Old Norse, and is notorious for its lexical conservatism. It would be unsurprising, therefore, if it retained a further unknown zero-grade. I will argue in the following sections, however, that the assumption of an archaism in this particular case is not exactly plausible. The prehistoric developments leading to Icel. *tólg* instead rather vividly demonstrate one of the golden rules of historical linguistics, namely that linguistic phenomena often are best resolved in the context they manifest themselves in.

By offering an explanation for the vowel of Icelandic *tólg*, I find it vital to emphasize that the form not only differs from the other Germanic forms in that it has an unexpected root vowel, but that furthermore it diverges from e.g. Old Swedish *talgher* and MLG *talch* in that it is a feminine *ō*-stem rather than a masculine or neuter *a*-stem.² This divergence is, of course, highly relevant to the phonological history of the word, since *ō*-stems in Old Norse were affected by *u*-umlaut in those case forms where final PGm. *-ō* developed into Proto-Norse *-u*. Consequently, it can safely be assumed that, if there ever existed a feminine **talgō-* in Proto-North-Germanic, the outcome in Old Norse would be **tǫlg*. This immediately takes us one step closer to the final Modern Icelandic outcome *tólg*.

4. Lengthening of Old Norse *ǫ* to *ó*

In order to explain the difference between the hypothesized ON **tǫlg* and Icel. *tólg*, the assumption of just one more sound change seems to be required. As mentioned above, it is a

well-established fact that, in the period between Old Norse and Modern Icelandic, back vowels were lengthened before *l* if the following consonant was a labial, a velar or an *s*. Consequently I would like to do the obvious, namely to apply this rule not just to ON *a*, *o* and *u*, but in addition also to ON *ɔ*, and, moreover, to assume that the result was not *ó*, as is sometimes assumed (cf. Heusler 1950:§90.2; Indrebø 1951:132), but rather *ó*. By assuming lengthening of *ɔ* to *ó* as the one missing link in the chain of required sound changes, Icel. *tólg* becomes explicable as the regular outcome of ON **tɔlg*.

An excellent example of this extended lengthening rule is provided by the Old Norse word for 'milk'. In the dictionaries, this form is frequently cited as *mjolk* (cf. De Vries 1962:389; Degnbol et al. 1989-, s.v. *mjolk*). The actual form, however, is more likely to have been *mjolk*, this being the expected outcome of the Germanic proto-form **meluk-* (cf. Go. *miluks*, OE *meoloc*, OHG *miluh*) after the operation of Nordic *u*-breaking. The (mis)quotation *mjolk* was no doubt inspired by a defective analysis of the later Old and Modern Icelandic form *mjólk*, which without taking the change of *ɔ* to *ó* into account, indeed seems to point to Old Norse *mjolk* with a diphthong *-jo-*. This would be the only instance of such a diphthong in the whole language, however, PGM. **eu* and broken PGM. **e* being represented as *-jó-* and *-jɔ-* respectively, and therefore it is unlikely ever to have existed. Consequently it seems best to follow Magnússon (1989:627) in arguing that the 'breaking product of PGM. **e* was lengthened to *jó* before *lk*'.³ The lengthening did not apply to the diphthong, though, as is also claimed by Bjorvand and Lindeman (l.c.), but simply to the monophthong *ɔ*.

Clearly, the corpus of forms pointing to the lengthening of *ɔ* is extremely limited, and probably numbers a handful of examples at most. Of the few extant instances, the following should at any rate be mentioned here: ON *bɔlkr*, Icel. *báلكur* vs. Far. *bólkur* 'section' (< **balku-*), ON *hɔlkn* vs. Icel. *hólkn* 'rugged, craggy area' (< **hallukīna-*),⁴ ON *ɔln-bogi* vs. Icel. *oln-bogi* 'elbow' (< **alīnō-bugan-*, with secondarily shortened *ó*), ON *talkn*, Far. *tákn*, Icel. *táلكn* vs. Nw. *tokn* 'gill; baleen' (< **tal-kīna/ō-*), and perhaps also ON *ɔlft*, Icel. *álft* vs. Far. *okn* 'swan' (< **albut-*). In spite of the scarcity of the evidence, this material suggests that the lengthening of *ɔ* ultimately resulted in *ó* at least in West Norse. The surfacing of lengthened *ɔ* as *á* in Icel. *álft*, *báلكur* and *táلكn* is not problematic, as I will argue in the following paragraphs, and can be explained with by means of paradigmatic analogy.

5. Chronological positioning

It is generally assumed that Old Norse *ó*, the product of mutated *á*, merged with *á*, at an early stage, i.e. in the 12th century. This merger thus gave rise to chronologically consecutive variants such as *bró*, *brá* 'eye-lid' < **brēwō-* and *nótt*, *nátt* 'night' < **nahtō-*. The merger provides an important clue to the positioning of the development of *ɔ* to *ó* in the relative chronology of Old West Norse sound changes. Had the lengthening of *ɔ* before pre-consonantal *l* been prior to this merger, the resulting late Old and Modern Icelandic should have been *á*. This not being the case, we are left with two possible scenarios. Either the lengthening product of *ɔ* merged with *ó*

straightaway, imaginably because \acute{o} had ceased to exist as a separate phoneme, or it developed into \acute{o} through a secondary \acute{o} , i.e. \acute{o}_2 , which did not merge with \acute{a} . Either way, the chronology that manifests itself is 1) the 12th century merger of $\acute{o}_{(1)}$ and \acute{a} into \acute{a} ; 2) the lengthening of \acute{o} to \acute{o} before pre-consonantal l ; and 3) the 13th century merger of \acute{o} and \emptyset , resulting in Icel. \ddot{o} and Far. \emptyset .⁵

6. A caveat concerning nasal \acute{o}

The lengthening of \acute{o} to \acute{o} proposed here is not to be confused with the Old Norse merger of nasalized \acute{o} and \acute{o} , the product of which in the later stages of the language surfaces as \acute{o} . We know from the *First Grammatical Treatise* (see Haugen 1950) that the Icelandic spoken in the 12th century still possessed the later lost distinction between oral and nasalized vowels. Vowels were nasalized both synchronically by contiguous nasals and diachronically by compensatorily lengthened vowels following Proto-Nordic nasal loss. Although nasalization was not indicated in Old Norse writing – except, of course in the orthography devised by the author of the *First Grammatical Treatise* – the merger of \acute{o} and \acute{o} into \acute{o} is one way in which the originally nasal feature betrays itself. Thus, the oldest form of Old Norse 'night', $n\acute{o}tt$, continuing Proto-Norse $*nahtu-$, developed into Modern Icelandic $n\acute{o}tt$ through an intermediate nasalized form $*n\acute{o}tt$. Similarly, Old Norse $\acute{o}l$ 'strap', an early variant of $\acute{a}l$ continuing Proto-Norse $*anhula-$, can safely be reconstructed with a nasal vowel because of its surfacing as Icel. $\acute{o}l$.⁶

Notably, examples like these have been incorrectly analyzed as reflecting a merger of Old Norse *non-nasalized* \acute{o} with \acute{o} (Noreen 1884:§74.2, §79), a misinterpretation potentially polluting the evidence for our pre-consonantal lengthening of \acute{o} to \acute{o} . It would theoretically open a window, for instance, to interpret Far. $b\acute{o}lkur$ as the direct outcome of Old Norse $b\acute{o}lkr$ which then should have developed from $b\acute{o}lkr$ by lengthening before l . By removing the instances with nasal \acute{o} from Noreen's corpus, however, e.g. $\acute{o}l$, $\acute{a}l$ 'strap' and $sp\acute{o}nn$, $sp\acute{a}nn$ 'chip; spoon' and the already mentioned $n\acute{o}tt$, the picture that emerges is that non-nasalized \acute{o} indeed rather merged with \acute{a} . The variation between unrounded and rounded forms both within Old Norse and between the modern West Nordic dialects resulted from the leveling within the original paradigm. The word for 'night', for instance, in Modern Icelandic surfaces as $n\acute{o}tt$, while in Faroese it emerges as $n\acute{a}tt$. This clear dialectal discrepancy is a residue of the original Old Norse paradigm, nom. $*n\acute{o}tt$, gen. $n\acute{a}ttar$,⁷ which apparently was leveled by Faroese and Icelandic in two opposite ways. In the same way, the variation between $\acute{o}l$ and $\acute{a}l$ as well as $sp\acute{o}nn$ and $sp\acute{a}nn$ implies the primary Old Norse paradigms $*\acute{o}l$, gen. $*\acute{a}lar$ (< $*anhul\acute{o}$, $-\acute{o}z$) and $*sp\acute{o}nn$, gen. $*sp\acute{a}nar$ (< $*sp\acute{e}nuz$, $-\acute{a}uz$).

7. Paradigmatic analogy

Interestingly enough, the leveling assumed for the examples above provides an excellent parallel for the evolution of the word under discussion here, Icel. $t\acute{o}lg$. By reconstructing the original

inflection as Old Norse **tǫlg*, gen. **talgar*, the paradigm should, after the vocalic lengthening before *l*, regularly have developed into **tǫlg*, gen. **tálgar*. Leveling of the nominative root explains the Icelandic form *tólg*, and indeed, there actually is a Faroese form *tálg* that can be based on the genitive root. It thus appears that, although the root allomorphy of *nótt*, *náttar* and *tólg*, *tálgar* did not result from the same phonetic processes, its idiodialectal dissolution may have taken place along similar lines, somewhere not too long after the breaking up of the West Norse linguistic continuum. Importantly, parallel analogical processes appear to have been at work in the other instances that (potentially) had lengthening of *ǫ*. The alternation of Icel. *bálkur* vs. Far. *bólkur* 'section', for instance, points to an Old Norse paradigm **bólkr*, gen. **bálkar* from older **bǫlkr*, **balkar*. The surfacing of Old Norse *spjǫlk* 'splint' and *hjǫlp* 'help' as Icel., Far. *hjálp* and *spjálk(i)*, on the other hand, must be due to the complete removal of the mutated forms from the original paradigms **hjǫlp*, gen. **hjalpar* and **spjǫlk*, gen. **spjalkar*.

8. Faroese *okn*

A special case is represented by Far. poet. *okn**, a word that is only attested from the ballad *Galta táttur* (CCF 30.2) ('eg sá flúgva oknir sjeý') and from the toponym *Okna-dalur* (see Naert 1946:136ff.). It was interpreted by Jakob Jakobsen as meaning 'swan', and accordingly connected to ON *ǫlft*, gen. *alftar* 'id.' (Hammershaimb 1891:231). Jakobsen assumed that *okn* developed from an (unattested) pre-form *alftna* in the same way that Far. *akna* 'to become evening' developed from ON *afna*. This seems all the more plausible in view of our lengthening rule, according to which ON *ǫlft*, gen. *alftar* should have developed into West Norse *ólft*, gen. *álftar*. With this paradigm, the vowel of *okn* can be explained either as an orthographical rendering of expected *á* [ɔa] or as a shortened reflex of *ó* [ou]. A difficulty with Jakobsen's explanation is that it leaves the *n* of Far. *okn* unaccounted for (cf. Lockwood 1961:58). It could not have been generalized from the genitive plural *alftna*, as is suggested by Hammershaimb himself (l.c.), since this form did not exist: Old Norse only had *alfta* without *n* as expected for root nouns. I therefore favor the etymological connection with the *ōn*-stem ON *alka*, obl. *ǫlku* 'razor-bill'. This word, which incidentally was affected also by the lengthening of *ǫ* in the oblique cases, lost its mutated root allomorphs in the Icelandic and Faroese standard languages, where it emerges as *álka*, obl. *álku*. In West Norse, however, the paradigm must still have been nom. *álka*, obl. *ólku*. It seems logical to assume that the well-attested genitive plural case of this paradigm, viz. *álkna*, served as the ultimate source of Far. *oknir*. This form developed into Far. *ákna* by loss of the *l* in the cluster *-lkn-*, a development that happens to be neatly paralleled by Far. *tákn* 'gill; baleen' < OWN *tálkn*. It seems evident to me that, due to precisely this loss, this *ákna* then became dissociated from the original paradigm, where the *l* was preserved, and subsequently gave rise to a new nominative plural *ákna*, attested *oknir*. The identification of *oknir* with *álka* is corroborated by the fact that the ballad containing the plural form *oknir* also occurs with the variants *álkur* and *olkur* (cf. Hammershaimb 1851-55:II, 157; Weyhe 2011:224).

9. Summary

In the present paper, I have argued that Old West Norse *o* developed into *ó* in front of an *l* followed by a labial or a velar. Starting with the etymologically and derivationally disputed Icelandic *tólgr*, I have provided new evidence to support this rule, which is likely to have taken place in the 12th century and to have affected the precursors of Icelandic, Faroese, and presumably also the West Norwegian dialects. As a result of this rule, it is no longer necessary to assume that *tólgr* preserves an anomalous zero-grade PGm. **tulga-*, and the word can now neatly be aligned with its North and West Germanic cognates pointing to **talga-*.

*Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Njalsgade 120
DK-2300 København S*

Notes

1. I thank Anne Mette Hansen, Frederik Kortlandt, Harry Perridon, Magnús Snædal and especially Stefan Jacobsson for commenting on the draft version of this paper.
2. The word appears in the masculine genitive case in the phrase *stockar ij til tolgr ij vax* 'two boxes for tallow and two for wax' in a 17th century manuscript (Bps B III 3^x), but I assume that the *s*-ending here is due to anticipatory analogy with the following *vax*.
3. 'Ath. að klofningshljóðið hefur lengst í jó á undan lk'.
4. The short vowel was preserved by the variant *höllkn* because of the retention of the long *l* in this form.
5. The idea that these vowels merged has become the standard view after Kristján Árnason's article 'Um örlög ø í íslensku', *Íslenskt mál* 14 (1992): 143-71. I have myself always assumed, however, that ON *ø* merged with *e*, cf. ON *kømr*, Icel., Far. *kemur*, Nw. *kjem*. This merger is especially clear in Icelandic, cf. ON *hnot*, pl. *hnøtr* 'nut', Icel. *hnetur* (whence the back-formation *hnetta*), etc.
6. The Old Norse distinction between oral and nasal vowels is notably preserved by Elfdalian, a central Scandinavian vernacular spoken in Dalarna, Sweden (see Noreen 1886). In this dialect, for instance, *gås* 'goose' continues the nasalized East Norse form **gās*, which only differs from our reconstructed West Norse form **gōs* in that it lacks *u*-mutation. Similarly, ON *nōtt* is paralleled by Elfdalian *nāt*.
7. The original genitive *nætr*, continuing PGm. **nahtiz*, was replaced by *náttar* at an early stage.

References

- Bjorvand, H. & F.O. Lindeman. 2000. *Våre arveord: etymologisk ordbok*. Oslo: Novus.
- Degnbol, H., J.E. Knirk (eds.). 1989-. *Ordbog over det norrøne prosasprog*. København: Den Arnamagnæanske Kommission. <http://www.onp.hum.ku.dk/>
- Franck, J. & N. van Wijk. 1949. *Franck's etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*. Tweede druk door dr. N. van Wijk. Met registers der Nieuwhoogduitsche woorden, enz. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Hammershaimb, V.U. 1851-55. *Færøiske Kvæder*. Kbh.: Brødrene Berlings Bogtrykkeri.
- Hammershaimb, V.U. 1891. *Færøsk anthologi*. Udarbejdede af Jakob Jakobsen. København: S.L. Møllers bogtrykkeri.
- Haugen, E. 1950. *First grammatical treatise, the earliest Germanic phonology: an edition, translation and commentary*. Baltimore: Linguistic Society of America.
- Heusler, A. 1950. *Altisländisches Elementarbuch*. Vierte Auflage. Heidelberg: Carl Winter.
- Indrebø, G. 1951. *Norsk målsoga*. Utgjevi av Per Hovda og Per Thorsson. Bergen: J. Griegs boktr.
- Liberman, A. 1992. 'Vowel lengthening before resonant + another consonant and svarabhakti in Germanic'. In: Irmgard Rauch, Gerald F. Carr, Robert L. Kyes (eds.), *On Germanic Linguistics: Issues and Methods*. Berlin: Mouton. Pp. 163-215.
- Lockwood, W.B. 1961. *The Faroese bird names*. Copenhagen: Ejnar Munksgaard.
- Magnússon, Á.Bl. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. 3. prentun: mars 2008. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Naert, P. 1946. 'Ur min färöiska kortlåda'. *Arkiv för nordisk filologi* 61:126-140.
- Noreen, A. 1884. *Altnordische Grammatik I: Altisländische und altnorwegische Grammatik*. Halle: Niemeyer.
- Noreen, A. 1886. 'De nordiska språkens nasalerade vokaler'. *Arkiv för nordisk filologi* 3:1-41.
- Noreen, A. 1894. 'Etymologisches'. *Indogermanische Forschungen* 4:320-326.
- Pokorny, J. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Franke.
- Rosenkranz, B. 1964. 'Ein neues hethitisches Ritual für ^DLAMA ^{KUŠ}kuršas'. *Orientalia: Nova series* 33:238-56.
- Steensland, L. 2010. *Material till en Älvdalsk ordbok*. Falun: Scandbook AB.
- De Vries, J. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Verbesserte Auflage. Leiden: Brill.
- Weyhe, E. (ed.). 2011. *Hentzasavn, kvæðasavnið hjá Jóannesi í Kroki fra 1819*. Tórshavn: Fróðskapur.
- Young, G.V.C. & C.R. Clewer. 1985. *Føroysk-ensk orðabók, Faroese-English dictionary*. Peel: Mansk-Svenska Publishing Co.

Marie Stoklund

OMKRING TOLKNINGEN AF DE ÆLDSTE RUNEINDSKRIFTER

Det er faldet i min lod som runolog på Nationalmuseet fra 1980 til 2004 som den første at tage stilling til og forsøge at tolke nogle af de mest interessante runefund, der er kommet for dagen i de senere år, takket være navnlig de store arkæologiske udgravninger i Illerup og Nydam og nye undersøgelser af Vimose-fundene.

Hans Frede Nielsen har peget på et vist hierarki, hvad angår runer og runologi. Øverst troner arkæologerne, som fandt genstandene, nederst sproghistorikerne, og i midten 'the runologists proper who were concerned with the concrete items as well as with transliteration and transcription of their runic legends' (Nielsen 2000:20). Jeg vil tilføje konservatorerne, for i mange tilfælde var det dem, der først opdagede indskrifterne, og jeg har, hvor der var mulighed for det, også arbejdet tæt sammen med dem. Allerede i det 19. århundrede skyldes det i øvrigt et tæt samarbejde mellem udgraverne og konservatorerne, at fx runefundene på træ fra Thorsbjerg, Kragehul og Vimose overhovedet er i behold.

Jeg husker, at den for længst afdøde filolog, Harry Andersen, engang i en diskussion hævdede, at læsningen var runologens job 'Det har vi jo jer til', dvs. at man havde runologerne til at læse, hvad der stod i en given indskrift, og gengive det med runerne omskrevet (translittereret) til de tilsvarende latinske bogstaver. Men at arbejde med indskrifterne i sproghistorisk sammenhæng kræver egentlig mere viden om de enkelte indskrifters udseende og karakter – allerhelst ved selvsyn – navnlig når det gælder de tidlige indskrifter. Alligevel giver jeg her en translittereret oversigt (*Tavle*) over tilvæksten af sprogligt interessant materiale i de urnordiske fund fra gammelt dansk område, der er gjort efter udgivelsen af *Danmarks runeindskrifter* (L. Jacobsen og E. Moltke et al. 1941-42). Det drejer sig udelukkende om mindre genstande af sølv, bronze, træ, der er ingen stenindskrifter.

En translittereret oversigt af den art er stærkt filtreret, idet kun det, der ud fra et subjektivt, runologisk skøn er sprogligt meningsgivende (og sproghistorisk interessant), er medtaget, mens hele det materiale, som – skønt det er væsentligt for vores forståelse af datidens forhold til skrift og skriftkundskab – er udeladt, hvad enten det er utolket, eller opfattes som ikke meningsgivende, indskriftefterligning, skriftimitation, pseudoruner. (Man kan ofte få en fornemmelse af, at det var væsentligst, at der blev skrevet, uanset om – eller hvordan – det kunne læses (jf. fx Martin Hannes Graf's overvejelser om 'Schrift, Sprache und was dazwischen liegt' (Graf 2011:213-247)). Men det er vanskeligt at afgrænse, hvad der er hvad. Eksempelvis kom Carl J.S. Marstrand's læsning og tolkning af Vimose-rembeslagets runelignende indskrift som østgermansk/gotisk *Awings* (Marstrander 1953:60-63) desværre til at spille en stor rolle, skønt læsningen ikke er rigtig (Stoklund 1995a:333f.; jf. Antonsen 2002:279f.; Grünzweig 2004:65).

Det er også vigtigt at gøre sig klart, at runologens forventninger til en indskrift og tidens

Tavle

Ordlister	Substantiver/Navne
Tilvækst efter 1941-42, umordisk	
ahfti (?) Nydam-sværdskedebe­slag	aipalataR, alugod, anul(a)(?), balika(?), bidawarijaR, gaupR, hagiradaR, harkilarR, lagupewa, lamo, nipijo, rawsijo, swarta, sikijaR, bewaR, wagagastiR, wagnijo (3 eksempler), widuhudaR, witr-/o
aipalatar Nydam-øksekaft	
alu Nydam-øksekaft (1a, 1ua Nydam-pile)	
alugod Værlose-fibula	
bidawarijar Nøvling-fibula	aipalataR, bidawarijaR, hagiradaR, harkilarR, sikijaR, wagagastiR, widuhudaR
ek Gårdløsa-fibula	
gaupR Illerup-ildstålshåndtag	gaupR, unwod(R/w)
hagiradar Stenmagle-æske	
lagupewa Illerup-sølvskjoldhåndtagsbeslag 1	lamo, nipijo, rawsijo, -eþro (Gudme-skjoldbulebeslag, sml. leþro (Strårup-halsring), hariso (Himlingøje 1), wagnijo (3 eksempler)
lamo Skovgårde/Udby-fibula	
harkilar Nydam-sværdskedebe­slag	
nipijo Illerup-sølvskjoldhåndtagsbeslag 2	anul(a)(?) balika(?), swarta, lagupewa
rawsijo Nydam-remendebe­slag	alugod, unwod
swarta Illerup-bronzeskjoldhåndtagsbeslag	
sikijar Nydam-øksekaft	Verber, præter. 3.sg.
talgida Skovgårde/Udby-fibula	
talgidai Nøvling-fibula	tawide, talgidai, talgida
tawide Stenmagle-æske; Illerup-sølvskjoldhåndtagsbeslag 2	
unwodR Gårdløsa-fibula	
wagagastiR Nydam-øksekaft	Andet
wagnijo Illerup-lansespids 1 og 2, Vimose-lansespids	ek
widuhudar Himlingøje-ros­etfibula	alu
witrj (?) Slemminge-redskab af rentak	

metode- og kultursyn farver læsning og tolkning. Den norske runolog Karin Fjellhammer Seim skriver om på den ene side nødvendigvis at have 'forventninger til hva det "burde" stå i en innskrift', og på den anden side om faren ved det og behovet for selvkritik (Seim 2003:823). Samtidig er indskriftens kontekst af afgørende betydning. I visse tilfælde kan man ikke *læse* noget, opfatte tegnene som sprogligt meningsgivende, hvis ikke indskriften er placeret inden for en tidsramme og en kulturhistorisk sammenhæng, som giver en formodning om, hvilket sprog og sprogtrin, man skal forvente. Er det urnordisk, olddansk, latin, gammelt eller nyt, ægte eller falsk? Det er tankevækkende, når runerne på en vikingetidsgenstand, fundet i Hedeby, synes at kunne læses som tyrkiske runer. Men det er dybt problematisk, når den velrenommerede sprogforsker Stig Eliasson vil læse og tolke tegnene på den mærkelige, fynske Sørup-sten (DR 187) som et væsentligt eksempel på en indskrift skrevet på et rekonstrueret oldbaskisk sprog i et ejendommeligt samspil med nordisk runestenstradition (Eliasson 2007; 2010).

Tværfagligt samarbejde er nødvendigt, når det gælder runologi, og runologens afhængighed af fx arkæologernes resultater er et faktum, navnlig når det gælder datering og proveniens; men det er overraskende, at kontekstuel runologi skulle være en særlig arkæologisk disciplin (Imer 2011a:37). Det er et gammelt stridsspørgsmål, hvem der har hovedrollen, når det gælder at nå frem til en tolkning. Elmer H. Antonsen var ikke i tvivl om, at lingvisten havde hovedrollen, når det gjaldt om at dechiffrere og tolke en indskrift (2002:14), og der kan heller ikke være tvivl om, at det er nødvendigt med en sproghistorisk/-videnskabelig ballast for at kunne forstå – opfatte – en indskrift som sprog.

De ældste indskrifter

Som bekendt er de ældste indskrifter fundet spredt over de områder, som germanerne beherskede i tiden fra 1. årh. e. Kr. til ca. 500; men hovedparten, som er fundet inden for gammeldansk område (inkl. Skåne og Slesvig), er arkæologisk dateret til tiden fra omkring 160 e.Kr. til 400. Måske er lanse- eller spydindskrifterne fra Polen (Rozwadów og Kowel), fra Tyskland/Mark Brandenburg (Dahmsdorf), fra Gotland (Mos) og endelig det norske fra Oppland: Øvre Stabu, af samme alder. Lidt senere (fra germansk jernalder, o. 500) er guldbrakteatindskrifterne, igen med centrum for udbredelsen i Sydsjælland. Der er i de senere år dukket flere indskrifter op på Kontinentet, navnlig i Tyskland, men de er gennemgående yngre end de skandinaviske, fra 6./7. årh., bortset fra fx Bergakker fra Rhinmunden og Liebenau-fiblen, samt Wremen (jf. Stoklund 2003:173 med henvisninger). Dertil kommer nu overraskende en nyfunden indskrift, **kaba ka(m)ba**, 'kam', på en kam fra Friestedt ved Erfurt, arkæologisk dateret allerede til slutningen af 3. årh. (<http://derstandard.at/1334132549233/Deutschland-Germanische-Runen-auf-Kamm-entdeckt>).

To fundgrupper dominerer dette materiale fra yngre romersk jernalder (i arkæologernes relative kronologi per. C1b, dvs. 210/20 til 250/60).

- 1) Fibler (dragtnåle, store 'sikkerhedsnåle') fra rige kvindegrave, sølvrosetfibler: Himlingøje 2, Næsbjerg, Lundegårde/Nøvling, Skovgårde/Udby, Værløse, og en armbrøstfibler af sølv: Gårdlösa. (Bøjlefiblen Himlingøje 1 synes at være lidt yngre).
- 2) Våben, redskaber og personligt udstyr fra de store moseofferfund. Thorsbjerg, Vimose, Illerup, samt Nydam og Kragehul, hvor der dog også findes senere nedlægninger.

Gennemgående drejer det sig om ganske korte indskrifter, hovedsagelig personnavne, men det kan diskuteres, hvis navne det er: ejer, giver, hærleder, fremstiller/mester/våbensmed (svarende til latin N.N. fecit)? Eller våbennavne?

Oversigten over tilvæksten (*Tavle*) bygger hovedsagelig på mine tolkninger, skønt der efterhånden er fremsat enkelte andre læsnings- og tolkningsforslag, men sjældent baseret på selvsyn. Se mht. Nydam-økseskaftet, som jeg selv er usikker over for, Elmer H. Antonsen (2002:233-235) og Friedrich Grünzweig (2004:80-84). Det kan i øvrigt diskuteres, i hvor høj grad andre – i visse tilfælde problematiske – tolkninger skal refereres og diskuteres. Hvor sætter man grænsen for, hvad der er meningsfyldt at viderebringe for at føre forskningen fremad?

Sproghistorisk nyt. Substantiver.

Tilvæksten af indskrifter bragte virkelig væsentligt nyt, runetypologisk i kraft af påvisningen af 'spejlvarianter' af **p**, **w** og **R**, såvel som sprogligt, som det fremgår af min oversigt. Mens de maskuline nominativsformer med **-R** i de nye indskrifter føjede sig smukt ind i det traditionelle mønster, måtte **o**-navnene tages op til revision. De var generelt blevet opfattet som kvindenavne (eller vestgermanske mandsnavne), skønt det har været diskuteret, om fx **hariso** (Himlingøje-fibula 1) og **lepro** på Strårup-halsringen var en mand eller en kvinde. Da et skjoldhåndtag fra Illerup dukkede op med indskriften **nipijo tawide**, var jeg ikke i tvivl om, at **nipijo** i 'N.gjorde' er et mandsnavn. På tre lansespids (af samme type, Vennolum-typen) står der **wagnijo**. Det er indstemplet på det ene eksemplar fra Illerup i Østjylland, men indridset på det andet og på et fra Vimose på Fyn. Det rejste spørgsmålet, om der fandtes maskuline **on**-stammer i urnordisk? Jeg har selv i første omgang foreslået, at **wagnijo** kan være maskulinum og smedens navn (jf. Hans Frede Nielsen (1993; 2000:282)) eller et 'fabrikationsmærke' eventuelt i nominativ singularis femininum. Der er desuden en tendens til at holde fast i en ældre teori om individuelle våbennavne på spyd/lanser og eventuelt opfatte **wagnijo** som en feminin **on**-stamme, der fungerer som lansens navn – 'Den farende' (jf. Stoklund 2006:413 med henvisninger). Men forekomsten af tre **wagnijo**-lansespids gør det i mine øjne problematisk at antage et individuelt våbennavn. Det afhænger igen af tolkerens forhåndsindstilling til materialet; til sammenligning var ifølge Jørgen Ilkjær *Wagnijo* våbensmeden eller den person, der styrede våbenproduktionen og udrustede sine krigere med samme lansetype (fx Ilkjær 2000:46f.). Mens der ikke kan være tvivl om, at **nipijo** såvel som **rawsijo** på et remendebeslag fra Nydam (fundet 1995) er mandsnavne (men måske nok om proveniensen), har jeg selv været usikker på, om **lamo** på

Skovgårde-fiblen, der er fundet i en rig kvindegrav i Udby Sogn i Sydsjælland, er en mand eller en kvinde. Indskriften **lamo : talgida**, 'Lamo skar', kan være den begravede, kvindelige ejers indskrift, men kan også skyldes en mandlig giver – en far, en ægtemand –, eller det kan være en håndværker-mesterindskrift.

Fra nogenlunde samme tid har vi på et bronzeskjoldhåndtag fra Illerup også indskriften **swarta**, som er tolket som et mansnavn, 'Sorte' (jf. oldn. *Svarti*) med endelsen **-a**, samt Vimose-kammens **harja**, der almindeligvis er opfattet som et mansnavn, skønt Elmar Seebold har et alternativt forslag 'kam' (1994:71). Stærkt omstridt blev fra første færd indskriften **lagupewa** på den ene af to ens sølvskjoldhåndtagsbeslag fra Illerup sammenholdt med **þewaR**, som allerede var kendt fra Thorsbjerg-dupskoens **owlþupewaR** og den norske Valsfjord-indskrift på en klippevæg, **ek hagustaldaR þewaR godagas**. (Dertil kommer nu også **þewaR** på det bornholmske Sorte Muld-fragment af hjortetak (Stoklund 2008:106-109) og i 2009 genitivformen **þewas** på en norsk runesten fra Hogganvik.) Edith Marold har for nylig repeteret og diskuteret de forskellige forklaringsforslag til **lagupewa** (Marold 2010:69-72). Her drøftes især muligheden for at opfatte **lagupewa** som en vestgermansk navneform uden **-R** i nominativ. Det hænger sammen med, at de svage maskuliners nom. sg.-former på **-o** ved siden af **-a**, den videre udvikling til oldn. **-i**, samt lydverdien af **-a**-runen var blevet ivrigt diskuteret i forbindelse med spørgsmålet om opsplitningen af fællesgermansk (fx Andersson 1995:30-33 med henvisninger). Spørgsmålet om regionale forskelle i runesproget havde fået stor betydning, efter at Elmer Antonsen i sin grammatik (Antonsen 1975) havde forsøgt at opdele 24-tegnsindskrifterne i øst- vest- nordvest- og nordgermanske indskrifter, og navnlig efter at Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup havde demonstreret betydningen for sproghistorien af arkæologernes proveniensbestemmelse af moseofferfundene ved at hævde, at Thorsbjerg-dupskoen var vestgermansk (1981:57f., 60f.). Dette fik banebrydende indflydelse på udviklingen fremover, hvad jeg skal vende tilbage til.

Verbalendelserne

Verbalformen **talgida** på den allerede omtalte Udby/Skovgårde-sølvrosetfiblen fra 1991 rejste et problem i forhold til den traditionelle runegrammatik med hensyn til verbalendelsens udvikling og lydverdien af **a**. Der er gjort mange forsøg på at forklare såvel den ejendommelige skriftretning i indskriften, som skulle læses fra to sider, fra højre og venstre, ind mod et fempunkts-skilletegn i midten: **lamo:talgida**, 'Lamo skar'. Vi har nu tre svagt bøjede verber i præter. sg. 3. person, med endelsen skrevet på tre måder: **talgida** ved siden af **talgidai** (Nøvling/Lundegårde-fiblen) og **tawide** (Stenmagle/Garbølle og Illerup). Jeg foreslog at acceptere **-da**, **-dai** og **-de** som genuine præteritumsendelser i det tidlige urnordiske runesprog, skønt **talgida** teoretisk kunne være gotisk. Wolfgang Krause kendte kun **tawide** fra Stenmagle-æskens og **talgidai** fra Nøvling/Lundegårde-fiblen. Endelsen **-ai** blev af Krause og senere Antonsen forklaret som omvendt skrivemåde, mens Erik Moltke i sin oprindelige publicering af indskriften havde forklaret **-ai** som en afskrivningsfejl af en (yngre) M-lignende **e**-rune på et forlæg på træ.

Senere har også andre forklaringer (og bortforklaringer) været givet (Stoklund 2002:257 med henvisninger; Nedoma 2011:33, 34).

Et nyt fund i 1995 komplicerede sagen yderligere, idet der på en bronze-rembøjle på en fornem sværdskede af hassel, læder og forgyldt sølv fra Nydam fra det tidlige 4. årh. (Jørgensen og Petersen 2003:264) læstes **harkilaR:ahti** med binderune **ha** og **anul(a)** på den anden del af rembøjlen. Der kan ikke være tvivl om tolkningen af **harkilaR** som et mandsnavn, men jeg stiller mig skeptisk over for forslag om at tolke **ahti** som et verbum i præet. 3. sg. 'H. ejede', sml. dog Robert Nedomas tøvende accept af *a(i)ht(a)i* (2005:180).

Det tidlige runesprogs stilling

De overraskende afvigelser fra de hidtil kendte grammatiske former førte som nævnt til en genoplussen af diskussionerne om runesproget og dets stilling i forhold til den traditionelle opdeling af fællesgermansk i øst- vest- og nordgermansk (jf. fx Andersson 1995:30-33). Hans Frede Nielsen har gang på gang understreget betydningen af disse former for 'det germanske stamtræ'. Efter hans opfattelse sker der (med et tidligt gotisk sideskud) først en udvikling fra fællesgermansk (Proto-Germanic) til nordvestgermansk (North-West Germanic), som er identisk med det overleverede skandinaviske runesprog mellem ca. 200 og 500 e. Kr., men med vestgermanske innovationer tidligere end de nordgermanske, som først indtræffer efter ca. 500 (senest Nielsen 2010). Jeg mener, at vi må holde fast i, at der i urnordisk før 400 e. Kr. findes såvel **o**- som **a**-endelser i de maskuline n-stammer i nominativ, uanset at lydverdien af **a** og udviklingen af **a**-endelsen fremover kan diskuteres (fx Nedoma 2005). Om sproget i de ældste skandinaviske runeindskrifter skal kaldes nordvestgermansk i stedet for urnordisk, er mere et spørgsmål om vægtningen af den kulturhistoriske sammenhæng og videre udvikling, hvor den nordiske trend bliver tydeligere. (Jf. fx Stoklund 1995:218.) Men regner vi med vestgermanske sprogformer, kræver det en forklaring, og i den forbindelse får arkæologernes proveniensbestemmelser stor betydning for diskussionen om indskrifternes sprog, – var der nogen, der talte (og skrev) vestgermansk? Ottar Grønvik fx antager, at **lagupewa** og **rawsijo** skyldes tilstedeværelsen af vestgermanere (Grønvik 2010:128), og Værløse-fiblens **alugod** og Gårdlösa-fiblens **unwod** er senest (med henvisning til Antonsen) forklaret som typisk vestgermanske maskuline suffiksløse nominativsformer af Lisbeth Imer (2011:20f.).

Arkæologisk proveniens

Gennem alle årene har arkæologerne i deres udgravninger og undersøgelser af de store våbenofringer/mosefund siden midten af 1800-tallet forsøgt at påvise kultursammenhænge, typologiske ligheder i genstandstyper etc. for derved at bestemme, hvor de mennesker, hvis våben, udstyr og smykker de fandt, stammede fra eller havde forbindelse til. Der har været skiftende opfattelser

af våbenofrene, om det var udstyr fra offensive eller defensive hære, og hvor de kom fra (Lund Hansen 2003:87-89).

Ilkjærs (og Lønstrups) opfattelse af våbenofferfundene som afspejlinger af gentagne nedkæmpede angreb mod Østjylland og Fyn var længe dominerende, Ilkjær bygger især på analyser af krigernes personlige ejendele, deres kamme og ildslagningsredskaber. Det er også den opfattelse, at det drejede sig om hære, der overvejende kom fra Kattegatområdet, Sydnorge og Vestsverige (Illerup og til dels Vimose), og noget senere fra Østersøområdet (Nydam), jeg har bygget på i mit arbejde med runeindskrifterne. Det er det synspunkt, som fx også dominerer i tredje bind om *Ældre Jernalder* i (nu afdøde) Jørgen Jensens store værk om *Danmarks Oldtid* (2003), bortset fra det allersidste afsnit, som er farvet af den tese om 'Sejrens triumf', som prægede de store udstillinger på Nationalmuseet 2003: *Sejrens Triumf og Nydambåden* (Jørgensen, Storgaard & Gebauer Thomsen 2003). Ifølge denne teori var de store nedlægninger i fx Nydam og Vimose hjembragt fra sejrige angreb uden for Danmarks grænser, inspireret af romernes triumftog. Men proveniensen for det hjembragte var den samme, det handlede om de samme besejrede hære.

Dette er under fortsat debat. Nye teorier/andre forklaringer er kommet på banen (jf. nu fx Düwel 2010:243-253 med henvisninger; Rau 2010:504-518; Pauli Jensen 2011). Eksempelvis kunne det dreje sig om hjemvendende skandinaviske krigere, der havde været romerske lejesoldater eller var indgået i germanske styrker i kampen mod romerne omkring Limes, og som nu forsøgte at tilkæmpe sig land (Lund Hansen 2003:87-89). Der er store mængder af romerske militærgenstande i Thorsbjerg og Vimose, og påvirkningen fra den romerske hær er i det hele meget stærk. Det har også været drøftet, hvis hærudstyr det er – de overvundnes eller sejrherrens egne våben, – måske begge dele? Andre forslag er, at det drejer sig om mindre, mere lokalt prægede, genkommende opgør mellem høvdinger/småkonger med hver sit følge, lid, sin skare af husfolk og andre krigere, jf. Tacitus' beskrivelse af germanernes *comitatus* (sml. Kristensen 1983, samt Brink 2010). Eller der kunne være opgør mellem større koalitioner, vekslende stammeforbund med sammensatte hærstyrker. Det er uvist, hvor slagene stod, og hvor store de var, måske stod de i områder tæt på nedlægningsstederne. Måske skete der en aflevering og rituel ødelæggelse af taberens/tabernes – de overvundnes – våben eller af det samlede våbenarsenal, inklusiv vinderens, på de traditionelle offerpladser. Hvad enten det var offensive eller defensive hære, kan de meget vel have været sammensat af mænd fra forskellige områder, uanset hvordan de var udrustet, og hvad der var deres private ejendele. Skønt det nok overvejende er skandinaver, det drejer sig om, i de våbenofferfund, der er nedlagt i 3. årh., er der også forbindelser til Kontinentet og Østeuropa (Pauli Jensen 2003).

Konklusion

Man skal nok være varsom med at slutte for meget om opdelingen mellem de germanske sprog ud fra arkæologiske proveniensbestemmelser; men med billedet af mere sammensatte krigerskarer/soldater følger muligheden for større sproglig regional spredning (jf. Stoklund 1995b:216-218).

I hvor høj grad disse menneskers talesprog og det, de skrev, var farvet af lokalsproglig variation eller præget af en vis fælles norm, bliver gætte, fordi materialet er så lille og vanskeligt at afgrænse i forhold til det ikke sprogligt meningsgivende, udslag af manglende skrift-kompetence eller indskriftimitation. Givet er det, at runerne og runeindskrifterne fra første færd synes at være udsprunget af og at stå i et bevidst modsætningsforhold til tidens dominerende romerske skriftkultur. Der er tale om en fællesgermansk mere eller mindre kvalificeret elite-runekultur, knyttet til et inter-germansk aristokrati med personlige kontakter mellem forskellige spredte centre (Stoklund 2003:177f.; jf. Imer 2011b:24-26).

Uglevangen 13
DK-2830 Virum

Bibliografi

- Andersson, Th. 1995. 'Nordische und kontinentalgermanische Orts- und Personennamenstruktur in alter Zeit'. I: Marold, E. & C. Zimmermann (Hrsg.). S. 1-39.
- Antonsen, E.H. 1975. *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions*. Tübingen: Niemeyer.
- Antonsen, E.H. 1987. 'The Oldest Runic Inscriptions in the Light of New Finds and Interpretations'. I: *Runor och runinskrifter*. Pp. 17-28.
- Antonsen, E.H. 2002. *Runes and Germanic Linguistics* (Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 140). Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Askedal, J.O., H. Bjorvand, & E. Fjeld Halvorsen (udg.). 1991. *Festskrift til Ottar Grønvik på 75-årsdagen den 21. Oktober 1991*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Askedal, J.O., H. Bjorvand, J.E. Knirk, O.E. Nordgreen (Hrsg.). 2010. *Zentrale Probleme bei der Erforschung der älteren Runen. Akten einer internationalen Tagung an der norwegischen Akademie der Wissenschaften* (Osloer Beiträge zur Germanistik, 41). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Brink, S. 2010. 'Familj och kollektiv i det äldre samhället i Norden'. *Saga och Sed. Kungliga Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 2009*. S. 79-89.
- Düwel, K. (Hrsg.). 1994. *Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung* (RGA – E 10). Berlin: Gruyter.
- Düwel, K. 2010. 'Altes und Neues zur Entstehung der Runenschrift'. *Die Kunde* (N.F.). S. 229-258.
- Eliasson, S. 2007. "'The letters make no sense at all ...': språklig struktur i en "obegriplig" dansk runinskrift?'. *Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi* XCVII. S. 45-80.
- Eliasson, S. 2010. 'Change resemblances or true correspondences? On identifying the language of an "unintelligible" Scandinavian runic inscription'. I: L. Johanson & M. Robbeets (eds.), *Transeurasian verbal morphology in a comparative perspective: Genealogy, contact, chance* (Turcologica, 78). Wiesbaden: Harrasowitz. S. 43-79.
- Graf, M.H. 2011. 'Schrift, Sprache und was dazwischen liegt. Zur Materialität epigraphischer Schriftlichkeit der ältesten Runeninschriften'. *NOWELE* 62/63 (= Schulte, M. & Nedoma, R. (eds.), *Language and Literacy in Early Scandinavia and Beyond*). S. 213-247.

- Grünzweig, F.E. 2004. *Runeninschriften auf Waffen. Inschriften vom 2. Jahrhundert n. Chr. bis ins Hochmittelalter* (Wiener Studien zur Skandinavistik, 11). Wien: Edition Praesens.
- Grønvik, O. 2010. 'Nordische Merkmale in der Sprache der älteren Runeninschriften'. I: J.O. Askedal, H. Bjorvand, J.E. Knirk, O.E. Nordgreen (Hrsg.).
- Heizmann, W. & A van Nahl (Hrsg.). 2003. *Runica – Germanica – Mediaevalia*. Gewidmet Klaus Düwel (RGA – E 37). Berlin/New York: Gruyter.
- Ilkjær, J. & J. Lønstrup. 1981. 'Runefundene fra Illerup Ådal. En arkæologisk vurdering af vore ældste indskrifter'. *Kuml 1981*. S. 49-65.
- Ilkjær, J. 2000. *Illerup Ådal – et arkæologisk tryllespejl*. Moesgaard.
- Imer, L.M. 2011a. 'Fortidens kalejdoskop – om definitionen af kontekster i runologien'. *Arkæologisk Forum 24*:37-42.
- Imer, L.M. 2011b. 'Maturus Fecit – Unwod Made'. *Lund Archaeological Review 2011*. Pp. 11-26.
- Jacobsen, L. & E. Moltke et al. 1941-42. *Danmarks runeindskrifter 1-3*. København: Munksgaard.
- Jensen, J. 2003. *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f. Kr.-400 e. Kr.* København: Gyldendal.
- Jørgensen, L., B. Storgaard & L. Gebauer Thomsen (udg.). 2003. *Sejrens Triumf – Norden i Skyggen af det Romerske Rige*. København: Nationalmuseet.
- Jørgensen, E. og Petersen, P.V. 2003. 'Nydam mose – nye fund og iagttagelser'. I: Jørgensen, L., Storgaard, B. & Gebauer Thomsen, L. (udg.). S. 258-284.
- Kristensen, A.K. 1983. *Tacitus' germanische Gefolgschaft* (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske Meddelelser, 50:5). København: Munksgaard.
- Lund Hansen, U. et al. 1995. *Himlingøje – Seeland. – Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Lund Hansen, U. 2003. 'Våbenofferfundene gennem 150 år – forskning og tolkninger'. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L. Gebauer Thomsen (udg.). S. 84-89.
- Marold, E. 2010. 'Die Ausgliederung der germanischen Sprachen und die Runeninschriften im älteren Futhark'. I: J.O. Askedal, H. Bjorvand, J.E. Knirk, O.E. Nordgreen (Hrsg.). S. 63-93.
- Marold, E. & C. Zimmermann (Hrsg.). 1995. *Nordwestgermanisch* (RGA – E 13). Berlin: Gruyter.
- Marstrander, C.J.S. 1953. 'De nordiske runeindskrifter i eldre alfabet. Skrift og språk i folkevandrings-tiden. 1. Danske og svenske innskifter'. *Viking 1952*. S. 1- 277.
- Nedoma, R. 2005 'Urnordisch -a im Nominativ Singularis der Maskulinen n-Stämme'. *NOWELE 46/47* (= *Papers on Scandinavian and Germanic Language and Culture. Published in Honour of Michael Barnes on his Sixty-Fifth Birthday 28 June 2005*). Pp. 155-191
- Nedoma, R. 2011. 'Personennamen in älteren Runeninschriften auf Fibeln'. *NOWELE 62/63* (= Schulte, M. & Nedoma, R. (eds.), *Language and Literacy in Early Scandinavia and Beyond*). Pp. 31-89.
- Nielsen, H.F. 1993. 'On case-form endings in the earliest runic personal names'. *Norna-rapporter 51* (= Peterson, L. (ed.), *Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16-19 augusti 1991*). S. 85-92.
- Nielsen, H.F. 2000. *The Early Runic Language of Scandinavia. Studies in Germanic Dialect Geography*. Heidelberg: Winter.
- Nielsen, H.F. 2010. 'The Early Runic Language of Scandinavia: Proto-Norse or North-West Germanic?' I: J.O. Askedal, H. Bjorvand, J.E. Knirk, O.E. Nordgreen (Hrsg.). S. 95-114.
- Pauli Jensen, X. 2011. 'Friend or Foe. Alliances and Power Structures in Southern Scandinavia during the Roman Iron Age'. *Lund Archaeological Review 2011*. Pp. 35-47.

- Rau, A. 2010. *Nydam Mose. Die personengebundenen Gegenstände des 3.-5 Jahrhunderts n. Chr. Grabungen 1989-1999. I Text.* (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, 72,1-2). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Runor och runinskrifter.* Föredrag vid Riksantikvarieämbetes och Vitterhetsakademiens symposium 8-11 september 1985 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser, 15. 1987). Lund: Bloms Boktryckeri.
- Seebold, E. 1994. 'Die sprachliche Deutung und Einordnung der archaischen Runeninschriften'. I: K. Düwel (Hrsg.). S. 56-94.
- Seim, K. Fjellhammer. 2003. "'Jeg giver kun, hvad der står, ikke hvad der burde stå". Om å lese og tolke runeinnskrifter'. I: W. Heizmann & A. van Nahl (Hrsg.). S. 812-823.
- Stoklund, M. 1991. 'Die Runeninschrift auf der Rosettenfibele von Udby. Eine neue Diskussionsgrundlage'. I: J.O. Askedal, H. Bjorvand, & E. Fjeld Halvorsen (Hrsg.). S. 88-101
- Stoklund, M. 1995a. 'Die Runen der römischen Kaiserzeit'. I: Lund Hansen, U. et al. S. 317-346.
- Stoklund, M. 1995b. 'Neue Runeninschriften um etwa 200 n. Chr. aus Dänemark: Sprachliche Gliederung und archäologische Provenienz'. I: Marold, E. & C. Zimmermann (Hrsg.). S. 205-222.
- Stoklund, M. 2002. 'Nøvling. §2. Runenkundliches'. I: H. Beck et al. (Hrsg.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. Auflage), 21. Berlin: Gruyter. S. 257f.
- Stoklund, M. 2003. 'De første runer – germanernes skriftsprog'. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L. Gebauer Thomsen (udg.). S. 172-178.
- Stoklund, M. 2006. 'Vimose. §6. Runologisch'. I: H. Beck et al. (Hrsg.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. Auflage), 32. Berlin: Gruyter. S. 410-414.
- Stoklund, M. 2008. 'En urnordisk runestav'. I: C. Adamsen et al. (udg.), *Sorte Muld*. Bornholms Museum, Forlaget Wormianum, Kulturarvsstyrelsen. S. 106-110.

Birgit Anette Olsen

OLDHØJTYSK GISWIŌ 'SØSTERS MAND' OG GERMANISKE SVOGERSKABSBETEGNELSER¹

Når vi forsøger at rekonstruere den indoeuropæiske slægtskabsterminologi, viser det sig hurtigt, at betegnelserne for medlemmer af mandens familie er påfaldende differentierede, mens hustruens slægtninge omtales i mere generelle og upræcise termer. Dette forhold forklares almindeligvis ud fra et patrilokalt samfund, hvor bruden ved brylluppet flytter til sin mands storfamilie.

Vi finder således specifikke ord for 'mandens bror' (vedisk *devár-*, pashto *levar*, græsk *daēr*, oldslavisk *děverb*, oldengelsk *tācor*, oldhøjtysk *zeihhur*), 'mandens søster' (græsk *gálōs*, armensk *tal*,² latin *glōs*, oldslavisk *zъlъva*),³ og endog 'mandens brors hustru' (vedisk *yātar-*, pashto *yōr*, græsk pl. *einatéres*, armensk *ner*, latin pl. *ianitrīcēs*,⁴ oldslavisk *jetry*) som udtryk for de sproglige behov for differentiering hos en gift kvinde, der som integreret medlem af sin mands husstand er i daglig kontakt med både hans hjemmeboende – og dermed som hovedregel ugifte – søstre såvel som hans brødres koner.

Forholdet kan f.eks. illustreres med følgende beskrivelse i Iliaden (6: 376-378), hvor Hektor forgæves leder efter sin hustru, Andromakhe:

Hører et Ord, I Terner! og siger mig ganske nøiagtig,
Hvor er min liliearmede Viv hengangen af Huset?
Gik hun til Svigersker (*galōōn*) hen eller rigtbeslørede Frænker (*einatérōn*)?⁵

Den unge bruds flytning fra sin fars til sin mands storfamilie betyder ikke nødvendigvis, at enhver forbindelse mellem de to familier nu er fuldstændig afbrudt. Tværtimod er det sandsynligt, at brudens mandlige slægtninge forblev en vigtig del af hendes ny families socio-økonomiske netværk.

Almindeligvis er de svogerskabsbetegnelser, der bruges af manden, dog mindre varierede og specifikke og mere sporadisk attesterede end dem, der anvendes af konen. De er typisk enten afledt af reflexivstammen **sue-* eller fra en verbalrod med betydningen 'binde, tilknytte' som f.eks. vedisk *bāndhu-* 'slægtning', græsk *pentherós* 'svigerfar, svoger, svigersøn', litauisk *beñdras* 'deltager, fælle', oldfrisisk *bōst* 'besvogret' fra **b^hend^h-* 'binde', eller litauisk *laig(u)onas* 'hustrus bror', sandsynligvis fra samme rod som latin *ligō* 'jeg binder'.⁶

I den germanske gren af den indoeuropæiske sprogæt har de gamle "kvindeord" for svogre og svigerinder lidt en krank skæbne: de ovenfor nævnte betegnelser for 'mands søster' og 'mands brors hustru' er helt gået tabt til fordel for nydannede komposita eller genitivsyntagmer af typen oldislandsk *māgkona* eller oldengelsk *weres swuster* eller afledninger af de tilsvarende maskuliner som f.eks. middelhøjtysk *swægerinne*, og det oprindelige ord for 'mandens bror' er ganske vist bevaret i vestgermansk som oldengelsk *tācor*, oldhøjtysk *zeihhur*, men det taber hurtigt terræn og erstattes i oldhøjtysk af den mere generelle term *suager*.⁷

På den anden side er svogerskabsbetegnelser afledt af stammen **sue-* særdeles vel repræsenteret i germansk. Det mest prominente eksempel er **suekuro-* > **swēgura-* > oldhøjtysk *suager* 'svoger' (jf. Darms 1978:7-12) med en parallel i sanskrit *śvāsura-* 'som hører til svigerfaderen'.⁸ Det drejer sig om en såkaldt vrddhi-dannelse⁹ af **suekuro-* > **suehura-* 'svigerfar', der selv er knyttet til den tilhørende femininum **suekrúh₂-* 'svigermor'. Grundordet **suekuro-* kunne sandsynligvis bruges i flæng om mandens og hustruens far, som det også er tilfældet med walisisk *cwegrwn*, latin *socer* og albansk *vjehërr*; oldhøjtysk *suehur* bruges specifikt om hustruens far hos Tatian og Otfried i modsætning til vedisk *śvāsura-*, græsk *hékuros*, litauisk *šėšuras* og oldkirkeslavisk *svekrъ*, hvor 'mandens far' er den eneste attesterede betydning (jf. Mallory & Adams 1997:195f). Hvis **suekuro-* '(den) som hører til svigerfaderen' var leksikaliseret som 'konens bror' i modsætning **dajjér-* 'mandens bror', giver dette naturligvis kun mening som 'søn af konens far', og faktisk er 'konens bror' den nøjagtige betydning af Kashmiri *hahar*. Det samme gælder det ældste belæg for oldhøjtysk *suager* (kun glosser),¹⁰ som imidlertid også findes i betydning af 'søsterens mand', 'søsterens søn' ('sororius') og 'mandens bror'.¹¹ På den baggrund må man stille sig forbeholden over for Darms' vurdering (1978:12), at "... eine ursprüngliche Bedeutung [af *suager*] 'Bruder des Mannes' und Konkurrenz zu *zeihhir* bzw. seinen Vorgängern von Anfang an am wahrscheinlichsten zu sein scheint".

Selv om **suekrúh₂-* 'svigermor'/**suekuro-* 'svigerfar' med vrddhi-dannelsen **suekuro-* ikke er de eneste afledninger af pronominalstammen **sue-*, der bruges til at udtrykke slægtskab ved indgifte, kan tilstedeværelsen af en initial sekvens **sue-* være vildledende, og den er i sig selv ikke nok som etymologisk forklaring.¹²

I særdeleshed kan man betvivle det pronominale udgangspunkt for stammen **suelio(n)-* i oldislandsk pl. *svilar* 'hvis hustruer er søstre' (moderne islandsk sg. *svili* 'hustrus søsters mand'),¹³ der modsvares af græske former: Hesych *aélioi* 'hvis hustruer er søstre' med varianterne *ailioi* og *eiliónes*, selv om en fortolkning ud fra refleksivstammen synes at være almindeligt accepteret.¹⁴ Som påpeget af Szemerényi (1977:93) er den semantiske berettigelse af en sådan afledning dog temmelig uklar: "... derivation from **sue-* ... seems to be much too vague to describe relatives linked through sisters", og desuden mangler vi morfologiske paralleller til en **-lio-* eller snarere **-lio(n)-*afledning af en pronominalstamme.

Den endelige baggrund for stammen **suelio-/suelion-* må vel henstå uafklaret, men det er i det mindste bemærkelsesværdigt, at hvis vi antager en sporadisk udvikling **su-* > *s-* enten for græsk som sådan eller (mere sandsynligt) for et beslægtet sprog formidlet via græsk, har de selv samme to grene af den indoeuropæiske sprogfamilie, germansk og græsk, en stamme af tilsvarende struktur, men afvigende semantik til fælles. Det drejer sig om oldislandsk *svill* (**sueliah₂-*), oldhøjtysk *swelli*, *swella* 'dørtærskel' over for græsk *selis* 'tværbjælke' og *sélma* 'dæksplanke, rorbænk, stillads' (kompositionsform *eú-sselmos* 'med gode rorbænke').¹⁵

Hvis vi antager en fælles grundbetydning 'tværbjælke' eller lignende, kan en oprindelig adjektivisk afledning **sm-suelio-* (> græsk pl. *aélioi*) fortolkes som '(en) der har en tværgående forbindelse til fælles', mens *n-*stammen **suelion-*, fortsat i græsk *eiliónes*, oldislandsk *svilar*, mest ligner et kompositum af "Hoffmann-typen", **sueli-h₃onh₂-* 'hvis charge er en tværgående

forbindelse' (jf. diskussionen af oldhøjtysk *giswiō* nedenfor), en meget passende betegnelse for mænd, der er forbundet via deres respektive hustruer, og som deler det ansvar og den støtte, der følger med en fælles svigerfamilie.

Der er imidlertid ét tilfælde, hvor vi med stor sikkerhed har at gøre med en afledning af reflektivstammen, og hvor et enkelt germansk leksem er nøglen til en bedre forståelse af de indoeuropæiske forhold. Det drejer sig om oldhøjtysk *giswiō*:

Den præcise betydning af denne maskuline *an*-stamme, 'svoger', tysk *Geschwei*, er 'søsters mand', som det fremgår af den specifikke glossering 'sororis maritum' i det ene af to belæg (Graff VI:863 og AG:224). Tilsvarende feminine *ōn*-stammer er atteresteret i varianterne *swia* 'glos, Schwägerin' og *giswīa* (Graff og AG l.c.), der bruges som generel betegnelse for kvindelige slægtninge, almindeligvis på hustruens side: 'glos, socrus, consobrina; Schwägerin, Schwiegermutter, Geschwisterkind von mütterlicher Seite'.

I middelhøjtysk er maskulinums- og femininumformen faldet sammen i *geswīe*, *geswige*, hvor det oprindelige maskulinum bibeholder den centrale betydning 'søsters mand', om end vi kan konstatere en vis semantisk udvidelse, mens femininumformen bruges helt generelt i betydningen 'svigerinde'.¹⁶ Endelig defineres tysk *Geschwei* (m/f) som "verwandter oder verwandte durch verschwägerung, gewöhnlich schwager oder schwägerin" (*Deutsches Wörterbuch* IV.1.2.:3885f) med den primære betydning "schwager, gatte der schwester" i maskulinum, "schwägerin, des bruders weib" i femininum.

Set i et videre sproghistorisk perspektiv kan vi opstille de mulige rekonstruktioner **-suei-(h)on-* (jf. Mallory-Adams 1997:85: "*suéjōn*") eller **-sui-(h)on-*. Umiddelbart er **-suei-* vel ikke acceptabel som indoeuropæisk variant af reflektivstammen **sue-*, men man kan let forestille sig sekundær indflydelse fra possessivpronominerne **meino-*, **teino-*, **seino-* (dansk *min*, *din*, *sin*). På den anden side ville et mønster **-sue-* : **-sui-* have talrige paralleller, hvor tematiske (*e/o-*) stammer står over for *i*-stammer, uanset om vi fortolker dette fænomen som et rent morfologisk anliggende eller søger at underbygge det med en lydlig forklaring.¹⁷ En stamme **sui-* er særlig berettiget, hvis *i*-stammen forekommer som første led af et kompositum.

I en række arbejder af Pinault (2000), Dunkel (2001) og Olsen (jf. især 2004 og 2010 med henvisninger) er der i indbyrdes lettere afvigende varianter blevet argumenteret for, at det der traditionelt kendes under betegnelsen "Hoffmann-suffikset", som man almindeligvis tillægger possessiv funktion, snarere bør fortolkes som et oprindeligt rodnommen, der sandsynligvis kan rekonstrueres **-h₃onh₂-*. Samme rod findes i latin *onus* 'læs, byrde, ansvar', og hvis vi antager en oprindelig bred semantik som i engelsk *charge*, består grundtypen af Hoffmann-dannelser af possessivkomposita med betydningen 'som har det læs/den *charge*, der angives i første kompositionsled', f.eks. **h₂iu-h₃onh₂-* > vedisk *yíuvān-* (til **h₂oju-* 'livsalder, livskraft') 'som har en masse livskraft', dvs. 'ung', **mérto-h₃onh₂-* (til **mérto-* 'dødelig, menneske') > avestisk *maratān-* 'hvis ansvar, *charge* er mænd', dvs. 'mændenes anfører'.¹⁸ I følge denne analyse må den oprindelige betydning af **sui-h₃onh₂-* (→ **suei-h₃onh₂-*?) > oldhøjtysk (*gi-*)*swiō* have været 'den som har eget ansvar/egen autoritet', brugt om en gift mand der nu har ansvar for sin egen familie, herunder den talendes søster, der fra ægteskabets indgåelse nu er underlagt sin ægtemand snarere end sin far.

Konsonantsammen *-*su(e)i-h₃onh₂*- er tilfældigvis udelukkende belagt i oldhøjtysk, men ikke desto mindre synes den at danne udgangspunkt for en lille gruppe mere fyldigt attesterede sekundærafledninger, hvoraf mindst én må gå tilbage til det indoeuropæiske grundprog.

For det første finder vi en tematisk dannelse med *o*-trin i roden i den germanske afledning **swainaz*, der formodentlig går tilbage til **suoi-h₃n(h₂)-o*- med Hoffmann-elementet *-*h₃onh₂*- i nultrin efterfulgt af temavokal (germansk *a*-stamme) og med regelmæssigt sporløst tab af den rodudlydende konsonant *-*h₂*- foran vokal i komposita.¹⁹ Stammen overlever i nordisk som *sweinn* 'dreng, ung mand, tjener, træl, hyrde' (dansk *svend*) så vel som i vestgermansk, hvor vi finder oldengelsk *swān* 'mand, kriger, hyrde'²⁰ og dialektalt tysk *Schwein* i betydningen 'ung mand'. Den semantiske fællesnævner synes at være en ung mand under en overordnetes autoritet, det være sig som træl, hyrde eller kriger, og hermed svarer forholdet mellem grundord og tematisk afledning med *o*-trin i roden fuldstændig til forventningerne: en **su(e)i-h₃onh₂*- er én med egen autoritet, mens en **suoi-h₃n(h₂)-o*- er den der er forbundet med eller underordnet en sådan autoritetsperson.

En anden afledning er den nedarvede slægtskabsbetegnelse, vi må antage på baggrund af litauisk *svainė*, lettisk *svaine* og armensk *k^ceni*, alle med den meget specialiserede betydning 'hustruens søster'.²¹ Her peger den akutte accent i baltisk på eksistensen af en tidligere laryngal (*-*h₂*-), så vi har grundlag for en rekonstruktion **suoih₃niah₂*-, som vi nu kan identificere historisk som en feminin *-*iah₂*-stamme-variant af germansk **swainaz*, dvs. **suoi-h₃n(h₂)-iah₂*-. Vokalismen i den armenske form er flertydig, men set på baggrund af de baltiske former er den mest oplagte mulighed **suoi-h₃n(h₂)-iah₂*- > **k^hēnia*- (regelmæssig lydudvikling **su*- > **k^h*- og *-*oi*- > *-*ē*-; tab af intern laryngal) > **k^hinia*- (*ē* > *i* i ubetonet stavelse) > **k^henia*- (*i* > *e* ved "dissimilatorisk omlyd", jf. Olsen 1999:801-805) > *k^ceni*, dvs. vi kan have en nøjagtig korrespondens til *svainė*, *svaine*.

Ud fra semantiske overvejelser må vi slutte, at germansk **swainaz* 'ung mand, der står i afhængighedsforhold til en anden' og de baltisk-armenske betegnelse for 'hustruens søster' er to indbyrdes uafhængige afledninger, som imidlertid begge er baseret på den nedarvede *n*-stamme, der lever videre i oldhøjtysk *giswiō*.

En hustrus søster er ikke en kvinde, der forbindes med en ungt, afhængigt medlem af den talendes husstand (**swainaz*), hun har af gode grunde heller ikke indgået ægteskabelig forbindelse med sin søsters mand (*giswiō*), og dog kan hun med rette beskrives som én, der tilhører en **su(e)i-h₃onh₂*-, en fri mand med egen autoritet og eget familieansvar.²² Også den oldhøjtyske *giswiō* er, uagtet den meget specialiserede betydning, en fri og selvstændig mand, og det er netop den leksikalske spændvidde i afledningerne over for grundordets 'en der er sin egen herre', der dels beviser dette grundords ælde, dels åbner et lille vindue til forståelse af en årtusind gammel nedarvet familiestruktur.

*Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Njalsgade 120
DK-2300 København S*

Noter

1. Den foreliggende artikel er en dansksproget, omarbejdet udgave af et bidrag til et festskrift, der ventes at udkomme 2012.
2. Det forlydende *t-* mod forventet **c-* antages at være indført under indflydelse af *taygr* 'svoger'.
3. Jf. også sanskrit *giri-* 'brors kone' (Eichner-Kühn 1976:28-32).
4. Kun belagt i sene glosser, hvor det fortolkes som 'brøders hustruer'.
5. Ovs. Christian Wilster. På grund af sin særlige status som kongelig residens er Priamos' palads ukarakteristisk, derved at det ikke blot huser hans halvtreds sønner og deres hustruer, men også tolv døtre med deres ægtemænd (jf. Szemerényi 1977:204f).
6. Den etymologiske sammenstilling har det problem, at albansk *lidh* 'binder, forbinder' forudsætter et rodudlydende palatalt **-ĝ-*, mens den litauiske form strengt taget tyder på en velar, selv om manglende palataludvikling i netop baltisk ikke er helt usædvanlig.
7. Selv den germanske protoform **tajkura-* er tilsyneladende influeret af **sūēkūrō-* > **swēgura-* (> *suager*), hvad angår suffikset **-ura-*. Seebold (1982:174f og 182f) foreslår endvidere, at det uventede **-k-* er opstået ved regelmæssig lydudvikling, **dajūr-* > **dajūur-* > **dajgur-* (**-ū-* > *-g-* i stilling mellem diftong og *-u-*) > **tajkur-*, og hvis det er tilfældet, behøver vi kun en sekundær tematisering (*a-*stamme-dannelse) for at redegøre for den attesterede form.
8. Også *śvāsūri-* 'svigerfaderens barnebarn' (EWAia II:675f).
9. 'Vṛddhi' – sanskrit for 'tilvækst' – dannes ved forlængelse af rodvokalen og omlægning af accenten; afledningen udtrykker en form for tilhørighed til grundordet.
10. Jf. Schulze 1907:106f.
11. Middelhøjtysk *swager* betyder generelt 'svoger', sjældnere også 'svigerfar'. Jf. Darms l.c. for en detaljeret materiale gennemgang.
12. I nogle tilfælde har vi at gøre med enten uafhængige særsproglige dannelser eller omdannelser af en oprindelig prototype, således f.eks. serbokroatisk og russisk *svojak* 'hustruens søsters mand'. Jf. også Szemerényi 1977:93 om fornsvensk *swiri* 'mosters søn', oldsaksisk *swiri*, oldengelsk (*ge*)*swiria* 'nevø, fætter', der enten, som foreslået af Szemerényi, kan afledes af **sueserio-* > **swiriria-* > *swiria* ved haplogogi (stamform som i litauisk *seserėnas* 'søstersøn') eller direkte og regelmæssigt fra **suesri(hi) o-*, jf. Darms 1978:444, note 3, og, specielt med henblik på den fonetiske udvikling (**-zr-* > *-r-* med erstatningsforlængelse af den forudgående vokal), Gašiorowski 2012. Vi kan således have en nøjagtig korrespondens til vedisk *svasrīya-* 'søstersøn, nevø'.
13. *I-*omlyden i rodstavelsen udelukker den traditionelle rekonstruktion **suelo-* (således IEW 1046, GEW I:24 og Beekes 2010:24f). Jf. Cowgill 1960:497 ang. de mulige germanske protoformer, pl. **swilijōz* (som **hirđijōz* > *hirđar*) og **swilijaniz*; den senere sg. *svili* er *n-*stamme (jf. Magnússon 1989:1002).
14. Jf. f.eks. IEW 1046: "zum Reflexivum **se, *seue-*", Beekes 2010:25: "a derivative of the reflexive pronoun **sue*" (og Magnússon 1989:1002); Szemerényi (1977:93f) foreslår alternativt en noget spekulativ afledning fra **sū-* 'kvinde, hustru' uden dog at specificere de morfologiske detaljer.
15. Jf. Schwyzer 1968⁴:322 og Lejeune 1972:135; et andet potentielt eksempel på samme lydudvikling er *sélas* 'lys, glans', som man har forbundet med avestisk *x^aarənah-* '(stråle)glans'. Beekes (2010:1320) afviser en forbindelse mellem *svill* osv. og *selis, sélma* af fonetiske grunde under henvisning til Hesych-glossen *hélmata* 'planker', som han mener understøtter hans ide om "præ-græsk" oprindelse. Herimod kan indvendes, at *hélmata* meget vel kan være den genuint græske form i modsætning til de fremmede, men sandsynligvis stadig indoeuropæiske former, *selis, sélma*.

16. Jf. Benecke, Müller & Zarncke 2.2.:767: "m. Geschwei, Schwager, Gatte der Schwester; dann überhaupt derjenige mit dem man verschwägert ist; f. Schwägerin" og Lexer I:939: "schwager, schwägerin und sonstige verwante durch anheiratung".
17. Jf. Rasmussen 1988 og Olsen & Rasmussen 1999.
18. En udvidet form "-ōno-" findes i funktion af "herskersuffiks", f.eks. latin *patrōnus* 'den med faderligt ansvar, faderlig autoritet'.
19. Jf. Rasmussen 1989:145-230 om *o*-trin i tematiske afledninger.
20. Specielt 'svinehyrde' under folkeetymologisk indflydelse fra ordet for 'svin'. Engelsk *swain* (med sammensætningerne *coxswain*, *boatswain*) er lånt fra nordisk.
21. Det litauiske ord har også den alternative, uden tvivl sekundære betydning 'brors hustru'.
22. Maskulinumsformerne litauisk *sváinis* 'hustruens bror', lettisk *svainis* 'hustruens søsters mand', der ikke har nogen armensk pendant, ser ud som tilbagedannelser ud fra *sváinē*, *svaïne*. Jf. også Fraenkel 1965:987 om de baltiske former.

Bibliografi

- AG = *Althochdeutsches Glossenwörterbuch einschließlich der von Prof. Dr. Taylor Starck begonnenen Glossenindexes. Zusammengetragen, bearbeitet und herausgegeben von Prof. Dr. John C Wells.* Heidelberg 1990: Winter.
- Beekes, Robert. 2010. *Etymological Dictionary of Greek I-II.* Leiden – Boston: Brill.
- Benecke, G.E, Müller, W. & Zarncke, F. 1963. *Mittelhochdeutscher Wörterbuch*, 1-3. Hildesheim: Georg Olms (1. udg. Leipzig 1866).
- Cowgill, Warren. 1960. 'Gothic *iddja* and Old English *ēode*'. *Language* 36:483-501.
- Darms, G. 1978. *Schwäher und Schwager, Hahn und Huhn. Die Vřddhi-Ableitungen im Germanischen.* München: Kitzinger.
- Deutsches Wörterbuch* = Jacob & Wilhelm Grimm: *Deutsches Wörterbuch IV.1.2.* Bearbeitet von Rudolf Hildebrandt und Hermann Wunderlich. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1897.
- Dunkel, George. 2001. 'The Sound-Systems of Proto-Indo-European'. I: Martin E. Huld, Karlene Jones-Bley, Angela Della Volpe & Miriam Robbins Dexter (udg.), *Proceedings of the Twelfth Annual UCLA Indo-European Conference, Los Angeles, May 26-28, 2000.* Washington D.C.: Journal of Indo-European Monograph Series, No. 40, Institute for the Study of Man, 1-14.
- Eichner-Kühn, Ingrid. 1976. 'Vier altindische Wörter'. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 34:21-37.
- EWAia = Manfred Mayrhofer: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen.* Heidelberg: Carl Winter, 1986-2001.
- Fraenkel, Ernst. 1962. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Band I. Heidelberg: Carl Winter – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gašiorowski, Piotr. 2012. 'The Germanic reflexes of PIE *-sr- in the context of Verner's Law'. I: Benedicte Nielsen Whitehead, Thomas Olander, Birgit Anette Olsen & Jens Elmegård Rasmussen (udg.), *The Sound of Indo-European. Phonetics, Phonemics, and Morphophonemics.* Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 117-128.
- GEW = Hjalmar Frisk: *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I-II. Heidelberg: Carl Winter, 1960-1972.
- Graff, E.G. 1834-1846. *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*, Bd. I-VI. Berlin: Nikolaische Buchhandlung.

- IEW = Julius Pokorny: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke, 1959.
- Lejeune, Michel. 1972. *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*. Paris: Klincksieck.
- Lexer, Matthias. 1970. *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, 1-3. Stuttgart: S. Hirzel Verlag (1. udg. 1869-1872).
- Magnússon, Ásgeir Blöndal. 1989. *Íslensk Orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Mallory, J.P. & D.Q. Adams. 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London – Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Olsen, Birgit Anette. 1999. *The Noun in Biblical Armenian. Origin and Word-Formation*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Olsen, Birgit Anette. 2004. 'The Complex of Nasal Stems in Indo-European'. I: James Clackson & Birgit Anette Olsen (udg.), *Indo-European Word Formation, Proceedings of the conference held at the University of Copenhagen October 20th-22nd 2000*. København: Museum Tusulanum Press, 215-248.
- Olsen, Birgit Anette. 2010. *Derivation and Composition. Two studies in Indo-European word formation*. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft.
- Olsen, Birgit Anette & Jens Elmegård Rasmussen. 1999. 'Indo-European -to-/-tu-/-ti-: A case of phonetic hierarchy'. I: Heiner Eichner & Hans Christian Luschützky (udg.), *Compositiones Indogermanicae in memoriam Jochem Schindler*. Praha: enigma corporation, 421-435.
- Pinault, Georges-Jean. 2000. 'Védique *dámūnas*, Latin *dominus* et l'origine du suffixe de Hoffmann'. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 95:61-117.
- Rasmussen, Jens Elmegård. 1988. 'Indo-European ablaut -i- ~ -e-/-o-'. *Arbejdsrapporter udsendt af Institut for Lingvistik, Københavns Universitet (APILKU)* 12:125-142. Genoptrykt i *Selected Papers of Indo-European Linguistics*, København: Museum Tusulanum, 1999, 314-326.
- Rasmussen, Jens Elmegård. 1989. *Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache*. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft.
- Seebold, Elmar. 1982. 'Der Übergang von idg. -w- zu germ. -k- und -g-'. *Indogermanische Forschungen* 87:172-194.
- Schulze, Wilhelm. 1907. 'Ahd. *suagur*'. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 40:400-418.
- Schwyzler, Eduard. 1968⁴. *Griechische Grammatik*, 1. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Szemerényi, Oswald. 1977. 'Studies in the kinship terminology of the Indo-European languages with special reference to Indian, Iranian, Greek and Latin'. *Acta Iranica* 16:1-240.

EN FONOLOGISK-TYPOLOGISK SAMMENLIGNING MELLEM VOKALSYSTEMERNE I OLDHØJTYSK OG GOTISK

De vestgermanske sprog udviser en ikke ringe grad af parallelitet, hvad angår tab og afsvækelse af bøjningsendelser. Et klassisk eksempel er nominativ singularis formerne af et maskulinumssubstantiv som 'dag', hvor den urgermanske endelse nsm. **-az* er gået helt tabt som i oldengelsk (OE) *dæg*, oldfrisisk (OFris.) *deg*, oldsaksisk (OS) *dag* og oldhøjtysk (OHT) *tag*. I gotisk (Got.) er **-az* blevet reduceret og afstemt til *-s* (*dags*), og i oldnordisk (ON) er der ligeledes indtruffet en reduktion af endelsen men her ledsaget af rhotacisme af den udlydende konsonant (*dagr*). I det ældre skandinaviske runesprog, som er nogenlunde samtidigt med gotisk, er den urgermanske endelse **-az* bevaret, sammenlign substantivet nsm. **þewaz** 'tjener, hirdsmand', som er belagt både i den tidlige dupsko-indskrift fra Torsbjerg i Slesvig og i den norske Valsfjord-klippeindskrift.

Et andet træk, der falder i øjnene i udviklingen af de vestgermanske sprog, er synkopen af ubetonet mellemvokal efter lang stavelse, men ikke efter kort stavelse, som i de svage præteritumsformer i 1. og 3. person singularis indikativ: OE *hīerde* 'hørte' over for *nerede* 'reddede'; OFris. *hērde*, *ner(e)de*; OS *hōrda*, *nerida*; OHT *hōrta*, *nerita*. I ON er den ubetonede mellemvokal forsvundet efter både lang og kort stavelse, formentlig i to tempi, sammenlign 1. præteritumsg. ind. *heyrða*, *talða* 'talte'. Men i såvel det ældre skandinaviske runesprog som i Got. er den ubetonede mellemvokal bevaret efter såvel lang som kort stavelse, jf. 1. præteritumsg. ind. **faihido** 'skrev' (belagt i de norske Vetteland- og Einang-stenindskrifter), **tawido** 'gjorde' (Gallehus-indskriften) og Got. 1./3. præteritumsg. ind. *hausida* 'hørte', *nasida* 'reddede'.

På baggrund af sådanne eksempler på vokalreduktion i ubetonede stavelser ville det derfor være at forvente, at de vestgermanske sprog udviste en grad af parallelitet, hvad angår udviklingen af de ubetonede vokalsystemer. En sådan grad af parallelitet foreligger også, hvad angår OE, OFris. og OS. Det gælder for alle tre sprog, at antallet af ubetonede vokalfonemer er påfaldende lavere end antallet af betonedede vokaler. I sidstnævnte kategori har OE fx 22 fonemer, medens antallet af ubetonede vokaler i standard-OE er tre, et tal der måske også gælder for det tidligst overleverede OFris. I tidlig OE (8. årh.) var antallet af ubetonede vokalfonemer fire /i, æ, a, u/ ligesom i OS, hvor det tidligst rekonstruerbare system var /i, æ, ɔ, u/ (Klein 1977:529, 416; Nielsen 2000:79-83).

Ret beset er en sådan udvikling af vokalsystemerne i OE, OFris. og OS kun hvad vi skulle vente på baggrund af, at trykket i tidligt urgermansk var blevet placeret på første stavelse (eller rodstavelsen om man vil). Netop denne fiksering af trykket var betingelsen for, at bøjningssuffixer og andre endelser i de germanske sprog reduceredes eller svandt, hvilket igen førte til morfologiske omstruktureringer mv. Og det var ikke længere nok som i indoeuropæisk at operere med ét vokalsystem. Nu skulle man regne med både et betonet og et ubetonet vokalsystem. Og

generelt betød trykkets placering på første stavelse, at der i de germanske sprog med tiden blev stadig flere betonedede vokaler og færre ubetonede. Dette fremgår fx også af den fonologiske udvikling i Skandinavien. Mens det betonedede vokalsystem i det ældre skandinaviske runesprog (før 500) bestod af 13 fonemer og det ubetonede system af formentlig syv vokalenheder (Syrett 1994, jf. Nielsen 2000:84-88), var der i ON sket en øgning af bestanden af betonedede vokalfonemer til 21, hvorimod antallet af ubetonede vokaler allerede fra tidlig vikingetid reduceredes til bare tre (/i, a, u/).

Men oldhøjtysk afviger tilsyneladende fra dette mønster. Den østfrankiske dialekt, der er belagt i Tatian-oversættelsen (Fulda) fra lige før midten af det 9. århundrede, og som med sin placering mellem de mellem- og øvretyske dialekter betegnes som normal-OHT, havde følgende betonedede vokalsystem med 5 korte og 5 lange monoftonger samt 6 diftonger (Braune/Reiffenstein 2004:18-59):

/i/	/u/	/i:/	/u:/
/e/	/o/	/e:/	/o:/
	/a/		/a:/

- /i/ *fisk* 'fisk', *wizzan* 'vide' (< urgerm. *i*)
 /e/ [ë] *hërza* 'hjerte', *wëg* 'vej' (< urgerm. *e*)
 [e] *gesti* 'gæster' (< urgerm. **gasti-* (*i*-omlyd))
 /a/ *fater* 'fader', *gast* 'gæst' (< urgerm. *a*)
 /o/ *holz* 'træ' (< urgerm. **hulta-* (*a*-omlyd))
 (Got. **hult* 'træ'; ON/OE/OFris./OS *holt*)
 /u/ *sunu* 'søn', *zunga* 'tunge' (< urgerm. *u*)
- /i:/ *wīh* 'hellig', *mīn* 'min' (< urgerm. *ī*)
 /e:/ *mēro* 'mere', *ēht* 'ejendom' (< urgerm. *ai* + *r*, *h*, *w*, jf. Got. *maiza*, *aihts*)
 /a:/ *lāhhi* 'læge', *jār* 'år', *slāfan* 'sove' (< urgerm. *ē*)
hāhan 'hænge', *brāhta* 'bragte' (< urgerm. *-anh-*)
 /o:/ *hōh* 'høj', *ōra* 'øre' (< urgerm. *au* + *h* eller dental, jf. Got. *hauhs*, *ausō*)
 /u:/ *brūt* 'brud', *fūl* 'ful' (< urgerm. *ū*)
- /ei/ *teil* 'del', *stein* 'sten' (< urgerm. *ai*, jf. Got. *dails*, *stains*)
 /ou/ *houbit* 'hovede', *ouga* 'øje' (< urgerm. *au*, jf. Got. *haubiþ*, *augō*)
 /io/ *deota* 'folk', *liob* 'kær', *sioh* 'syg' (< urgerm. *eu* + *a*, *e*, *o* i følgende stavelse eller foran labiale og velære konsonanter; > /ie/ i sen OHT)
 /iu/ *liuti* 'folk' (< urgerm. *eu*), *friunt* 'ven, frænde' (jf. Got. *frijōnds*)
 /ie/ *hier* 'her', *mieta* 'leje' (< urgerm. *ē*²)
 /uo/ *bruoder* 'broder', *fluot* 'flod', *fuoz* 'fod' (< urgerm. *ō*)

I et doktorarbejde fra 2007 karakteriseres tidligt OHT på det fonologisk-typologiske plan af Renata Szczepaniak (2007:80) som et stavelsessprog, og et afgørende argument herfor er den kvalitative og kvantitative balance mellem vokalerne i betonet og ubetonet stilling. Selvom der i ubetonet initial og medial stilling var sket en del afsvækkelse af de tidlige OHT vokaler, udviste sproget i ubetonet final stilling – og ikke mindst i dækket udlyd – en række vokaldistinktioner baseret på såvel kvalitative som kvantitative træk, og i den alemanniske dialekt i mere udpræget grad end i tidlig frankisk, jf. Szczepaniak 2007:87-112 og Braune/Reiffenstein 2004:60-78. Den tidlige alemanniske oversættelse af Benediktinerreglen (tidl. 8. årh., St. Gallen CH) havde således et ubetonet vokalsystem bestående af hele 10 fonemer, nemlig fem korte og fem lange monoftonger, idet vokallængde af en skriver er angivet med dobbeltskrivning. Nedenfor er anført de ubetonede vokalfonemer i dækket udlyd i Benediktinerreglen med eksemplificering taget fra Valentin (1969:166-75; jf. også 1978:384-85):

	/i/	/u/	/i:/	/u:/
	/e/	/o/	/e:/	/o:/
	/a/		/a:/	
<i>	/i/	<i>zaharim</i> 'tårer' (dpm. <i>i</i> -st.), <i>unsih</i> 'os' (ap. 1 pers.pron.)		
<e>	/e/	<i>tages</i> 'dags' (gsm. <i>a</i> -st.), <i>fater</i> 'fader'		
<a>	/a/	<i>euuigan</i> 'evig' (asm. <i>n</i> -st.), <i>kanuhtsam</i> 'rigelig'		
<o>	/o/	<i>zuuiror</i> 'to gange' (adv.)		
<u>	/u/	<i>chindum</i> 'børn' (dpm. <i>a</i> -st.), <i>qhuamun</i> 'kom' (3 pt.pl.ind., st.vb. 4)		
<ii>	/i:/	<i>einiic</i> 'nogen' (indef.pron.), <i>eigiit</i> 'ejer'		
<ee>	/e:/	<i>fardoleent</i> 'tåle, bære' (3 præs.pl.ind., sv.vb. III)		
<aa>	/a:/	<i>danaan</i> 'derfra' (adv., jf. OE <i>þanon</i>)		
<oo>	/o:/	<i>keroont</i> 'længes' (3 præs.pl.ind., sv.vb. II), <i>augoom</i> 'øjne' (dpm.)		
<uu>	/u:/	<i>sunnuun</i> 'sol' (gsf. <i>n</i> -st.), <i>pezzistuun</i> 'bedst' (sup./sv.adj. asf.)		

Dette system forblev ej intakt. I Notkers alemanniske dialekt (St. Gallen) fra det tidlige 11. århundrede var der i dækket udlyd indtruffet en forenkling af kortvokalsystemet men ikke af de lange vokaler (hos Notker var vokalkvantitet angivet med cirkumfleks). Det var først i middelhøjtysk (MHT), at schwa blev den dominerende ubetonede vokal på bekostning af de mere distinktive vokalfonemer som fx /i/ (med de virkninger dette måtte have for fonematiseringen af bagtungevokaler med *i*-omlydsfaktor).

Så i skarp kontrast til hvad der var tilfældet i de øvrige vestgermanske sprog samt i Skandinavien udviser tidlig OHT (alemannisk) repræsenteret ved Benediktinerreglen fra St. Gallen fuld kvalitativ og kvantitativ symmetri (harmoni) mellem det betonede monoftongsystem og de ubetonede vokalfonemer i (dækket) udlyd. En sådan parallelitet er et karakteristisk typologisk træk for stavelsessprog som fransk, italiensk, spansk og tyrkisk – sprog der ikke skelner

mellem betonedede og ubetonede vokalsubsystemer. Det var først med svækkelsen af de ubetonede vokaldistinktioner og det deraf følgende tab af vokalsymmetri i sen OHT og MHT, at det på det fonologiske plan bliver nødvendigt at operere med to vokalsubsystemer som i de øvrige tidlige vest- og nordgermanske sprog. Men hvor befinder gotisk sig i denne fonologisk-typologiske diskussion?

I en artikel udgivet for to år siden opstillede jeg følgende betonedede vokalsystem for gotisk med i alt 13 fonemer (fem korte og syv lange monoftonger samt én diftong), jf. Nielsen 2010:430-33.

/i/	/u/	/i:/	/u:/
		/e:/	/o:/
/ɛ/	/ɔ/	/ɛ:/	/ɔ:/
	/a/		/a:/

- /i/ *fiskans* (apm.) 'fisk'; *itan* 'spise'
 (ON *fiskr*, OE *fisc*, OFris./OS/OHT *fisk*)
 (ON/Ofris. *eta*, OE/OS *etan*, OHT *eʒʒan*)
- /ɛ/ *baíran* 'bære' [Goth. /ɛ/ optræder foran /r, h, hw/ i næsten
 komplementær distribution med /i/]
 (ON/Ofris. *bera*, OE/OS *beran*, OHT *beran*)
- /a/ *salt* 'salt'
 (ON/Ofris./OS *salt* 'salt', OE *sealt*, OHT *salz*)
- /ɔ/ *haúrn* 'horn' [Goth. /ɔ/ optræder foran /r, h, hw/ i næsten
 komplementær distribution med /u/]
 (ON/OE/Ofris./OS/OHG *horn* (< urgerm. **hurna-*))
- /u/ *sunus* 'søn'
 (ON *sunr*, OE/Ofris./OS/OHT *sunu*)
- /i:/ *meins* 'min'
 (ON *minn*, OE/OS/OHG *mīn*)
- /e:/ *-sēps* 'sæd'; *hēr* 'her'
 (ON *sáð*, OS *sād*, OHT *sāt*, OE *sæd*, OFris. *sēd* (< urgerm. *ē¹*))
 (ON/OE/OS *hēr*, OHT *hiar*, OFris. *hēr/hīr* (< urgerm. *ē²*))
- /ɛ:/ *stains* 'sten' (< urgerm. *ai*)
 (ON *steinn*, OE *stān*, OFris./OS *stēn*, OHT *stein*)
- /a:/ *fāhan* 'to catch' (< urgerm. *-anh-*)
 (ON *fá*, OE *fōn*, OFris. *fān*, OS/OHT *fāhan*)
- /ɔ:/ *baup* '(han) bød' (< urgerm. *au*)
 (ON *bauð*, OE *bēad*, OFris. *bād*, OS *bōd*, OHT *bōt*)
- /o:/ *flōdus* 'flod'
 (ON *flóð*, OE/Ofris./OS *flōd*, OHT *fluot*)

/u:/ -*hūs* 'hus'

(ON/OE/OFris./OS/OHT *hūs*)

/iu/ *þiuda* 'folk'

(ON *þjóð*, OE *þēod*, OFris. *thiāde*, OS *thiod(a)*, OHT *diot(a)*)

Uden at jeg her skal komme ind på detaljerne omkring opkomsten af det betonedede vokalsystem i gotisk, er det dog værd at bemærke, at opstillingen af de korte /ɛ/- og /ɔ/-fonemer balancerer på et funktionelt knivsæg med disse to fonemers næsten komplementære forhold til henholdsvis /i/ og /u/. Tilsvarende er i det lange monoftongsystem den funktionelle basis for at opstille fonemet /a:/ snæver. I de nord- og vestgermanske sprog er hovedkilden til langt /a:/ således det urgermanske \bar{e}^1 (se fx ovenfor vedrørende kilderne til OHT betonet /a:/), der i gotisk bliver til /e:/ (sammenfald med urgerm. \bar{e}^2). Disse omstændigheder er vigtige at huske på, når vi sammenligner det betonedede vokalsystem med de ubetonede vokalfonemer, som jeg i nævnte artikel opstillede for gotisk (Nielsen 2010:433-35):

i > /i/ /u/ < u

a }
 ō(n) } > /a/
 ē(đ)

ī > /i:/ /u:/ < ū

ē > /e:/ /o:/ < ō(m)

ai > /ɛ:/ /ɔ:/ < au

Eksempler: dpm. *gastim* 'gæster', 2 pr.sg.ind. *bairis* 'bærer', 3 pt.sg.konj. *nēmi* 'tog' (< sen urgerm. -i- < IE -i-, -e-, -ī-); apm. *dagans* 'dage'; n/asn. *faihu* 'penge', nsm. *sunus* 'søn' (< urgerm. -a-, -u(-)); nsf. *rūna* (< urgerm. -ō) 'hemmelighed', 1 pt.sg.ind. *tawida* (<urgerm. -ōn) 'gjorde'; 3 pt.sg.ind. *tawida* (< urgerm. -ē(đ)), dsm. *daga* (< urgerm. -ē) 'dag'; nsf. *managei* (< urgerm. -ī) 'mængde'; *jaindrē* (< IE -ē(d)) 'did'; gsf. *anstais* 'nåde', dsf. *gibai* 'gave' (<urgerm. -aiz, -ai); gsm. *sunaus* 'søn', *ahtau* 'otte' (< urgerm. -auz, -au); *jainprō* (< IE -ō(d)) 'derfra', gsf., n/apf. *gibōs* (< IE -ās), 'gave', gp. *tuggōnō* (< IE -ōm) 'tunger'; (?) nsf. *gamaindūps* (< urgerm. -ū-) 'fællesskab'.

Antallet af ubetonede vokalfonemer er med ni enheder som opstillet her således lavere end antallet af betonedede. Men hvis det tages i betragtning, at to af de korte betonedede monoftonger (/ɛ/ og /ɔ/) i bedste fald har hvad man på engelsk ville kalde 'a low functional yield', og at noget tilsvarende gælder for én af de lange (/a:/), svarer antallet af de resterende betonedede monoftonger

til hvad vi finder i det ubetonede system, nemlig tre korte og seks lange monoftonger, og vi kan konstatere, at der i så fald vil være symmetri mellem de to monoftongsystemer.

En sammenligning mellem de to omtrent samtidige, tidligst overleverede germanske sprog, gotisk og det ældre skandinaviske runesprog, viser, at mens antallet af betonedede vokaler er det samme i de to, nemlig 13, har det ældre skandinaviske runesprog som tidligere nævnt kun syv ubetonede vokaler (Nielsen 2010:433, 436) mod ni i gotisk, hvilket indikerer, at det ældre runesprog i modsætning til gotisk bevæger sig i retning af to skarpt adskilte vokalsubsystemer, som det kommer til udtryk i oldnordisk samt i oldengelsk, oldfrisisk og oldsaksisk.

Noget kunne med andre ord tyde på, at gotisk, som det blev overleveret på Balkan (Møsien) i det fjerde århundrede, ligesom tidligt OHT ikke fulgte det udviklingsmønster, som vi skulle forvente i lyset af den urgermanske stærktryksplacering på første ordstavelse (eller rodstavelse), men at gotisk ligesom især den alemanniske dialekt af OHT i typologisk henseende havde udviklet sig til et stavelsessprog med vokalsymmetri mellem de betonedede og ubetonede subsystemer og ensartede kvalitative og kvantitative parametre.

Hvilke årsager kunne der tænkes at ligge bag sådanne udviklinger fra accentsprog til stavelsessprog? Hvad angår OHT, blev dette sprog talt af stammer, der havde bosat sig i tidligt keltisk-talende områder i Mellem- og Sydtykland. Og alemannerne, der koloniserede det sydvestlige Tyskland, trængte endnu længere syd- og vestover med bosætning i Alsace og i dele af det nuværende Schweiz til følge. Her blev alemannerne konfronteret med latin og romansk i et omfang, der var større end nogen af de andre OHT-talende stammer blev udsat for. Det er i den forbindelse interessant, at de moderne schweizer-alemanniske dialekter nok adskiller sig voldsomt fra det moderne tyske standardsprog, men at de har bevaret stavelsessprogstræk, som kan føres tilbage til OHT (Szczepaniak 2007:335). For eksempel har den Walliser-alemanniske dialekt ifølge Braune/Reiffenstein (2004:63-64) 'unter Einwirkung des roman. Akzentes' bevaret spor af de OHT vokaldistinktioner i udlydende stavelser.

Kontakt (eller tosprogethed) kunne også være baggrunden for det gamle gotiske sprogs formodede typologiske overgang fra accent- til stavelsessprog. Under deres vandring fra det sydlige Østersøområde kom goterne i forbindelse med en række andre stammer og sprog (baltisk, finsk, slavisk og iransk, jf. Nielsen 2008:55-57), og deres efterfølgende, historisk belagte bosættelsesområde nord og vest for Sortehavet havde en udstrækning, der på det arkæologiske plan svarede til den multi-etniske Černjachov-kultur, der kan dateres til perioden 250-400 e.Kr., jf. Heather 1996:22. I grænseområdet til romerriget kom goterne for første gang i direkte kontakt med det latinske sprog (Green 1998:181). Goternes ekspansionstrang førte til, at romerne omkring 257 måtte opgive provinsen Dacien. Vestgoterne blev i 332 besejret af Konstantin II, men blev herefter inddraget i forsvaret af romerriget som *foederati*. En del af vestgoterne blev grebet af den arianske form for kristendom, og Wulfila blev i 341 disses første biskop. Men Wulfila blev forfulgt af de ikke-omvendte vestgotere og måtte med sine *Gothi minores* derfor i 348 søge tilflugt i den romerske provins Møsien syd for Donau. Det var nok som bekendt Wulfila, der oversatte Bibelen (eller dele af den) til gotisk fra en form for græsk, der lå tæt på det dengang gældende verdslige *koine*-sprog (Palmer 1980:194). Der blev naturligvis talt en del andre sprog end latin

og græsk på Balkan i dette tidsrum, men på grund af vores rudimentære viden om disse, skal jeg nøjes med her at henvise til Fortson (2010:459-65) for en skitse over de tidlige indoeuropæiske sprog, der blev talt på Balkan.

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Bibliografi

- Braune, W. 2004. *Althochdeutsche Grammatik I. Laut- und Formenlehre*. 15. Auflage bearbeitet von Ingo Reiffenstein. Tübingen: Niemeyer. [I teksten angivet som Braune/ Reiffenstein.]
- Braune, W. 2004. *Gotische Grammatik*. 20. Auflage neu bearbeitet von Frank Heidermanns. Tübingen: Niemeyer. [I teksten angivet som Braune/Heidermanns.]
- Fortson IV, B.W. 2010. *Indo-European Language and Culture. An Introduction*. Second edition. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Green, D.H. 1998. *Language and History in the Early Germanic World*. Cambridge: University Press.
- Heather, P. 1996. *The Goths*. Oxford: Blackwell.
- Klein, T. 1977. *Studien zur Wechselbeziehung zwischen altsächsischem und althochdeutschem Schreiben und ihrer sprach- und kulturgeschichtlichen Bedeutung*. Göttingen: Alfred Kümmerle.
- Nielsen, H.F. 2000. *The Early Runic Language of Scandinavia. Studies in Germanic Dialect Geography*. Heidelberg: Winter.
- Nielsen, H.F. 2008. 'Fra Østersøen til Sortehavet. Sproglige spor efter goternes vandringer'. I: M. Bruus, C.-E. Lindberg & H.F. Nielsen (udg.), *Gotisk Workshop. Et uformelt formidlingstræf* (= Mindre Skrifter udgivet af Center for Middelalderstudier, Nr. 26). Odense: Syddansk Universitet. S. 53-58.
- Nielsen, H.F. 2010. 'Gothic and Early Runic: Two Sound Systems Compared'. *NOWELE* 58/59:427-42.
- Palmer, L.R. 1980. *The Greek Language*. London: Faber & Faber.
- Syrett, M. 1994. *The Unaccented Vowels of Proto-Norse*. Odense: University Press.
- Szczepaniak, R. 2007. *Der phonologisch-typologische Wandel des Deutschen von einer Silben- zu einer Wortsprache*. Berlin: Gruyter.
- Valentin, P. 1969. *Phonologie de l'allemand ancien. Les systèmes vocaliques*. Paris: Klincksieck.
- Valentin, P. 1978. 'The Simplification of the Unstressed Vowel Systems in Old High German'. I: J. Fisiak (ed.), *Recent Developments in Historical Phonology*. The Hague: Mouton. Pp. 374-89.

(En revideret og udvidet engelsksproget version af nærværende artikel var programsat som foredrag i Wien ved symposiet 'Germanische Altertumskunde: Quellen, Methoden, Ergebnisse', der fandt sted 28.-30. september 2012.)

